

Veřejná úprava aprovisace v druhém roce válečném.

Dr. T. Živanský.

Moderní válka vede se nejen vojensky a technicky, nýbrž i hospodářsky. Naši nepřátelé, v první řadě Anglie, zcela nepokrytě, ba neomaleně kladou na hospodářský zápas hlavní váhu. Jím právě chtějí paralyzovati své přímo úžasné neúspěchy vojenské. Válečné politice hospodářské přísluší tedy za nynější doby význam zcela zvláštní a v jejím širokém, do nejrůznějších oborů zasahujícím rámci opět bezesporně první místo náleží politice zásobovací, jejímž úkolem je starati se o náležitou výživu obyvatelstva za války. Problémy aprovisační politiky octly se ostatně na denním pořadu již nejednou za doby míru a v širším smyslu spadají sem jistě i různé akce protidrahotní, které právě v posledních letech v patrné souvislosti se stupňováním agrárních cel nabývaly intenzivnosti, třeba i v praxi vedly dosud k výsledkům pranepatrným, ne-li vůbec žádným. Drahotou nezbytných potravin v posledním období postiženy byly u nás velmi krutě kruhy městské a průmyslové a je v dobré paměti ještě, jak krátce před válkou ozvalo se zostřené volání po zrušení obilních cel. Že národ náš s konsumentského hlediska má na všech sem spadajících otázkách daleko větší zájem, než kterýkoli jiný v našem mocnářství, netřeba obšírněji dokazovati. Industrialisace našich českých zemí pokročila již tak daleko, že při sčítání r. 1910 bylo zemědělského obyvatelstva v Čechách jen 32·29%, na Moravě 41·28% a ve Slezsku dokonce jen 29·17%. Jestliže tedy již za míru poměry zásobení městského a průmyslového obyvatelstva nebyly u nás uspokojivě řešeny a vyvolávaly nutnost stále intenzivnější pozornosti orgánů veřejné správy, tím daleko významnější staly se problémy politiky aprovisační za nynější obrovské války, bojované všemi zbraněmi. Jednak je tu úkolem veřejné správy zakročiti na základě zkušeností z dřívějších válek energicky již proto, aby se zbytečně — snad opomenutím nějakého vhodného opatření — nejitřily mysli lidu již beztak válkou samou značně vzrušené, jednak nový úkol vzešel veřejné správě z toho, že následkem opatření nepřátelských

států byl dovoz potravin z ciziny skoro vůbec znemožněn, i bylo nutno položit si otázku, jsme-li co do zásobování se nezbytnými potravinami vůbec soběstační, resp. jakých opatření je třeba, abychom se soběstačnými v tomto smyslu stali. To však jest jen jedna stránka základního problému válečné politiky aprovisační. Nejde jen o to, aby opatřeny byly potřebné potraviny, po případě aby se zásobami po ruce jsoucími bylo hospodařeno tak, aby bylo možno vydržeti až do konce operací vojenských, nýbrž i aby se tak stalo za cen snesitelných, i širším vrstvám obyvatelstva dostupných. V obojím směru stala se u nás během dlouhé doby, po kterou již válka trvá, řada pronikavých opatření, a vylicíti je v soustavnějším, ovšem jen stručném přehledu je předmětem tohoto referátu.*) Poukazy na obdobné řešení v Uhrách neb Německu obmezeny při tom na nejmenší míru, stejně jako co nejvíce bylo nutno restringovati ocenění provedených opatření nejen z důvodů censurních, nýbrž začasť i proto, že pokládáme definitivní posudek dnes ještě za předčasný.

Jen ponenáhlu a po dlouhém kolísavém tápání zodpověděla předlitavská vláda první základní otázku problému: totiž zdali jsme vůbec s vlastní produkcí nezbytných potravin normálně soběstační, záporně. Nutno hned zde otevřeně a objektivně doznati, že veliký, ne-li snad rozhodný vliv na počátečnou těkavou a váhající politiku rakouskou měly Uhry, které uznaly za nutné právě v této věci jaksi okázale demonstrovati svou naprostou nezávislost na Předlitavsku.

V počátečním stadiu války, kdy všeobecně počítáno s tím, že moderní válka již vzhledem k nákladům finančním nemůže trvati dlouho, mohla snad otázka naší soběstačnosti potravinové býti předmětem sporu. Ovšem jen z čistě nahodilých důvodů: censura nepropouštěla prostě všestrannou diskusi neb i jen skeptičtější hlas, a širokému obecenstvu vsuggerováno mínění, že dokonce můžeme počítati i na jakési přebytky obilní... Bylo by bezúčelným, oživovati všecky tehdejší projevy a pozdější polemiky: dnes je již jisto a po tolika nejvyš pronikavých opatřeních veřejné správy možno i veřejně říci, že naše říše a speciálně naše polovice předlitavská co do vlastní produkce potravin, kterých k normální výživě obyvatelstva potřebuje, soběstačnou není.

*) V užším rozsahu přednesen ve výborové schůzi České společnosti národohospodářské v Praze.

Nestranný pozorovatel, který třeba jen docela povrchně sledoval číslíce t. zv. vzájemného obchodu rakousko-uherského, byl o tom přesvědčen již na základě dat z dob normálních. Tím hůře ovšem bylo, když sklizeň r. 1914 v Uhrách stála a v konečném výsledku i dopadla tak nepříznivě jako loni (výnos pšenice v Uhrách r. 1914 dle konečného zjištění činil jen 28·64 mil. q proti 45 až 50 mil. q v letech předcházejících, r. 1906 dokonce 56½ mil. q).*) Za normálních dob dováželi jsme vždy z Uher nejméně 12 mil. q obilí (v průměru let 1904—1913 okrouhle 14 mil. q, maximum r. 1907 přes 17 mil. q), v tom 4 až 5, ano 6 mil. q pšenice a přes 2 až 3 mil. q žita, jakož i 7 mil. q mouky (v průměru let 1904 až 1913, maximum 8·3 mil. q r. 1912), a to bez ohledu na výsledky sklizně uherské; i při vyslovených neúrodách pšeničné sklizně v Uhrách (na př. r. 1909) dovezeno 2½ mil. q pšenice a 6½ mil. q mouky pšeničné, tedy přepočteno vše na obilí úhrnem přes 11 mil. q pšenice atd. Kolik z těchto přebytků uherských konsumovaly jednotlivé země Předlitavska, není přesně statisticky zjišťováno: pouze dle občasných narážek, jež porůznu nalézáme ve zprávách stálé komise pro určování hodnot vzájemného obchodu rakousko-uherského, možno odhadovati, že z uherského dovozu obilí a mlýnských výrobků připadá 40 až 50% na země koruny České.

Ale i když pozorujeme mocnářství Rakousko-Uherské jako celek, vidíme, že stále více se stává passivnějším co do hlavních obilín — arci s jedinou výjimkou ječmene, avšak i vývoz jak surového tak i ve formě sladu je ve stálém poklesu. Pouze mimořádně dobré úrody zmenšují tuto celkovou passivitu. Tak na př. dovoz pšenice do našeho mocnářství ještě r. 1909 činil 7·3 mil. q (proti tomu stojí vývoz zcela minimální), odtud podstatně klesal, ale již vlivem nedostatečné úrody r. 1913 stoupl opět v 5 měsících r. 1914, za které byla ještě úřední statistika publikována, na 1,657.000 q. Také v žitě je naše mocnářství passivní několika sty tisíc metr. centů (dovoz v lednu až květnu 1914 činil 216.359 q), rovněž v ovsu, kde ovšem jde jen o nepatrná množství, jež pouze při vyslovené neúrodě stoupají na 1·2 mil. q (r. 1911), konečně stále větší passivum jeví naše říše v kukuřici, jejíž dovoz stoupl v le-

*) Ještě před válkou publikován byl odhad uherského ministerstva orby z 25. července 1914, udávající uherskou sklizeň pšenice na 34·13 mil. q, tedy rovněž již abnormálně nízko.

tech 1912 a 1913 na 7.35 a 6 $\frac{1}{2}$ mil. q, v prvních 5 měsících 1914 pak činil 1 $\frac{1}{2}$ mil. q.

Poněkud větší vývozní položku tvořila dříve m o u k a, zejména pšeničná; v průměru let 1901/3 činilo rakousko-uherské vývozní plus ještě na 1 mil. q, odtud je však ve stálém poklesu, arci kolísajícím dle výše úrody uherské; nepadá však pro celou bilanci nijak pozoruhodněji na váhu. Tak činil přebytek vývozu nad dovozem do Rakousko-Uherska u mouky pšeničné r. 1910 okrouhle 42.000 q, r. 1911 20.000 q, r. 1912 jen 17.000 q, r. 1913 stoupl zase na 73.000 q, v prvních 5 měsících 1914 poklesl na 12.000 q atd. Podobně klesl vývoz mouky krmné na několik málo tisíc q. Tak vypadá tedy naše soběstačnost v hlavních obilínách. Pro posouzení této otázky nesmí se — jako se skutečně pod rouškou seriosní úvahy stalo — bráti obilí jako celek, velmi rušivě tu působí právě vývoz ječmene a sladu, a rovněž nelze počítati s dvacíti- a víceletými průměry statistickými, nýbrž nutno stopovat každý druh obilí zvlášť a bedlivě přihlídnouti k tendenci právě posledních let. Třebas by celá říše co do celkové struktury obyvatelstva měla ještě převahu agrární, nepostupuje přece agrární produkce naše tak, aby dovedla hraditi stoupající konsum domácí, podmíněný stále pokračující industrialisací zejména předlitavské polovice říšské.

Podobně neuspokojivé jsou poměry našeho zásobení dobyt-
kem a masem. Obyčejně se ze známého fakta, že se i z našich českých trhů — rovněž i ze zemí alpských — vyváží dobytek do ciziny, a sice dobytek právě nejlepší a nejcennější, usuzuje paušálně, že jsme ještě stále v dobytku státem exportním. Statistika zahraničního obchodu rakousko-uherského však v přesných číslicích uvádí, jak tento dřívější přebytek vývozní je v stálém poklesu a nepatrná aktivita naše udržuje se jen umělým podvazováním dovozu z ciziny. Pokud jde úhrnem o všechny dobytek jatečný, dosáhl vývoz z Rakousko-Uherska maxima r. 1902 504.768 kusy, odtud je ve stálém poklesu až na 75.274 kusy r. 1911, v r. 1913 stoupl opět na 141.295 kusů. Dovoz z ciziny dosáhl maxima r. 1905 počtem 297.255 kusů, pak stále klesal až na 22.720 kusů r. 1910, v letech 1912 a 1913 zvýšil se na 55.117 a 52.105. Aktivum celé naší říše činilo tedy r. 1913 již jen 89.190 kusů v ceně 33 mil. K. V tom však je obsažen i dobytek chovný, koně atd. Co do jednotlivých druhů dobytka, které pro zásobování obyvatelstva přicházejí hlavně v úvahu, je celek našeho mocnár-

ství v hovězím dobytku jatečném aktivním v posledních 3 letech jen 32.000, resp. 16.000 a 12.000 kusy, v bravu vepřovém je dokonce trvale passivním. (Největší aktivum máme v koních.) Tedy i když hledíme k celému mocnářství, jsme právě jakž takž soběstační — hlavně co do hovězího dobytka — i za poměrů mírových, při čemž arci konsum následkem velké drahoty nelze ani za posledních let nazvat normálním.

Předlitavsko samo je — jak všeobecně známo — i co do dobytka značně passivní. Dovoz dobytka vůbec z Uher dostoupil r. 1913 již 1,367.206 kusů, proti tomu stojí náš vývoz do Uher jen 11.297 kusů; naše potřeba uherského dobytka hovězího (dovoz po srážce našeho vývozu) činila v uvedeném roce 317.080 kusů a vepřového dokonce 894.042 kusů. Také tento dovoz v řadě posledních let má tendenci silně stoupající.

Není bezúčelno zopakovati si tyto celkem notorické číslice, protože z nich už předem bylo viděti, že při neobyčejně silné spotřebě armády naprosto nemůžeme vystačiti při normálním hospodaření se svou produkcí a současně hned, jak důležitá úloha připadne Uhrám, které díky společné celní čáře byly dosud hlavní zásobovací komorou Předlitavska.

Sklizeň uherská dopadla předloni, jak už se z poměrně nízkých oficiálních odhadů červencových dalo předvídati, zejména co do vlastních chlebovin, velmi špatně. Dle definitivních dat teprve v červenci 1915 publikovaných činil výnos:

	1914	průměr 1904—1913
	mil. q	mil. q
pšenice	28 64	42 12
žito	10 77	12 54
ječmene	14 21	14 15
ovsa	12 56	11 72
kukuřice	43 77	37 23
bramborů	53 14	45 23

V datech uvedených není arci obsaženo Chorvatsko-Slavonsko, jehož produkci pšenice možno páčiti na 3 mil. q, kukuřice maximálně na 6 mil. q a bramborů 6—7 mil. q; ostatní obiliny nepadají kvantem vůbec význačněji na váhu.

Sklizeň **předlitavská** měla ovšem výsledek o něco lepší. Ovšem v době, kdy už bylo zapotřebí nezbytných opatření, statistika

sklizňová pro celé Předlitavsko nebyla dosud známa, a úsudky o výsledku sklizně se dosti rozcházel. Speciálně o české sklizni, která v době vypuknutí války stála skvěle, se pozdější úsudky značně různily. Zemská statistická kancelář král. Českého poměrně včas uveřejnila tyto výsledky (týkají se jen t. zv. tržního zboží s vyloučením zadiny atd.):

	1914 q	průměr 1904—1913 q
pšenice	4,092.864	4,009.511
žito	8,446.964	8,474.653
ječmen	5,871.388	5,867.406
oves	9,558.634	6,950.507
brambory	32,218.125	29,758.589

Sklizeň v Čechách snad s jedinou výjimkou ovsa dopadla tedy jen průměrně, nikoli zvláště skvěle. Úhrnné číslice pro Předlitavsko, arci s vyloučením zemí válkou přímo postižených (Haliče a Bukoviny), jsou tyto:

	1914 q	průměr 1904—1913 q
pšenice	10,348.573	9,674.217
žito	18,938.084	18,851.740
ječmen	12,727.946	11,998.234
oves	19,176.435	14,436.027
kukuřice	2,736.083	2,265.978
brambory	77,584.278	68,541.710

Tedy také v průměru celoříšském neodchylují se loňské číslice valně od průměru 10letého (s výjimkou ovsa a bramborů), proti r. 1913 však až na oves a kukuřici vykazují ještě schodek, někde dosti citelný.

K tomu ke všemu zásoby z minulé sklizně dle jednomyslného úsudku nebyly valné. Za těchto okolností nezbylo na konec, než aby stát sám a veřejné orgány ujal se organizace zásobování. V prvním roce válečném, kdy s počátku arci ještě i dovoz z ciziny byl možný ve značnější míře, kdy však na druhé straně nekladeny žádné meze překotnému zásobování se domácností soukromých, stalo se tak až velmi pozdě.*) První skutečně pronikavé opatření, mající za účel regulaci, resp. citelné obmezení konsumu civilního, stalo se teprve koncem února 1915. Císařským nařízením ze dne 21. února 1915, čís. 41 říš. zák., publikovaným 24. února, nařízena závěra všech dosud zbylých zásob obilí a mlýnských výrobků s tím účinkem, že

*) Mimo rámec této stati spadají vládní opatření za účelem zajištění produkce obilí, jako urychlení sklizení a mlácení, zajištění podzimního osevu, opatření potřebných pracovních sil atd. atd.

obilí a mlýnské výrobky nesměly býti bez úředního povolení dále zpracovány k účelům průmyslovým, spotřebovány, skrmeny, dobrovolně neb nuceně zcizeny. Od úplného zabavení, jako se stalo na př. v Německu, upustila vláda dle oficiálního odůvodnění, protože zabavení u nás, zejména u venkovského lidu, bylo by všeobecně pokládáno za konfiskaci, a protože prý zabavení znemožnilo by zastavení zásob, čímž by se poškodil úvěr držitelů obilí, zvláště když orgán, který měl býti pověřen technickým a komerčním provedením nákupu nebo vyvlastnění přebytků, totiž válečný obilní ústav, teprve musil býti zřízen a bylo nutno počítati s tím, že bude potřebí delší doby, než bude moci zahájit skutečnou činnost. Současně se závěrou nařízen nový soupis všech i soukromých zásob — pouze u soukromníků, nemajících více než 20 kg obilí a mouky dohromady, stačilo ujištění, že jejich zásoba není větší —; podobné soupisy provedeny již před tím několikrát, ale s neúspěchem, jak později oficiálně doznáno. Dále nařízena obmezená spotřeba až do projektované definitivní úpravy spotřeby potud, že vlastníkům zásob dovoleno konsumovati z nich jen 7.2 kg mlýnských výrobků čili 9 kg obilí na hlavu měsíčně (240 g mouky čili 300 g obilí denně) a pekaři a cukráři směli spracovati mouku jen k úhradě bezprostřední spotřeby svých zákazníků v témž politickém okrese. V nařízení uvedeném rozšířeno dále právo expropriační příslušných úředních orgánů na eventuelní přebytky zásob a upraveny podrobněji i poměry živností mouku a obilí dále zpracujících.

Dalším nařízením ze 27. února 1915, č. 47 ř. z., zřízen válečný obilní ústav, jehož původním úkolem bylo skoupiť přebytky obilí a mouky, obilí takto nabyté dáti semlíti a provésti vyrovnání mezi přebytky a schodky okres od okresu. Vedle toho zřízena v organické souvislosti s válečným ústavem ústředna pro kukuřici, která měla provésti správný rozvrh kontingentu kukuřice po dlouhém jednání na Uhrách vymoženého.

Tato opatření doplněna byla nařízením veškerého ministerstva z 26. března 1915, č. 75 ř. z., kterým provedena dříve již ohlášená definitivní úprava spotřeby obilí a mlýnských výrobků. Spotřební dávka, kterou smí denně osoba spotřebovati, stanovena nejvýše na 200 gramů mouky denně; místo 5 g mouky možno skonsumovati 7 g chleba. Zemědělským producentům ponechána zvýšená dávka 300 g obilí denně, resp. tomu odpovídající ekvivalent mouky nebo chleba. Je zajímavé, že nebylo nijak oficiálně

odůvodněno, proč se povolilo právě jen oněch 200, resp. 240 g denně. V »pamětním spise c. k. vlády o opatřeních provedených z podnětu války« (až do konce června 1915) uvádí se jen suše, že toto vyměření denních porcí je stejné jako v Německu. Do jaké míry měl na výměru tu vliv výsledek soupisu zásob, který přece patrně jen za tím účelem podnikán, není známo; ani výsledky únorového soupisu nebyly nikde uveřejněny. Rovněž nelze přesně říci, jaký je normální náš konsum obilí, resp. mouky a do jaké míry tedy nyní musil býti stlačen. Jisto je, že je podle různých vrstev společenských i výrobních různý (na př. větší u lidu venkovského než městského, větší u zemědělského než průmyslového dělnictva atd.). Dr. Viškovský vypočítává pro 1913/4 průměrný konsum pšenice a žita v Rakousko-Uhersku na 182 kg na hlavu, v odůvodňovací zprávě českého odboru rady zemědělské pro král. České k návrhům o reformě celního tarifu odhaduje se průměrná roční spotřeba jednoho obyvatele v Rakousko-Uhersku v uplynulém dvanáctiletí na 82 kg pšenice a 96·8 kg žita, tedy celkem 178·8 kg chlebovin, při čemž se připomíná, že skutečná spotřeba jest spíše ještě vyšší než toto číslo. Dle výpočtu na základě produkce po srážce osevu a dovozu resp. vývozu vypočten pro období 1896—1900 konsum chlebového obilí v naší říši na 158 kg, pro období 1901—1905 na 173 kg, pro r. 1913 konečně na 120·1 kg pšenice a 84·2 kg žita, tedy úhrnem 204 kg (citujeme z »Compassu«). Pro srovnání snad možno ještě uvést, že dle německé úřední statistiky dle dat r. 1911/12 je průměrný konsum chlebového obilí v Německu ještě vyšší, totiž 227·7 kg na osobu. Můžeme tedy normální konsum u nás páčiti nejméně na 180 kg. Proti tomu dávky nařízením březnovým povolené odpovídají ročnímu konsumu 91¼ kg, resp. u zemědělského obyvatelstva 109½ kg obilí. Úředně tedy nařízeno snížení konsumu chlebovin hned o plnou polovici proti dobám normálním. Teprve na samém sklonku obilní kampaně, kdy svítala vyhlídka na lepší sklizeň, nařízením min. vnitra z 28. června 1915, č. 182 ř. z., zvýšena spotřební dávka pro zemědělce, jich rodinné příslušníky a čeleď na 400 g obilí čili 320 g mouky denně a pro osoby bezprostředně při sklizňových pracích zaměstnané dokonce na 500 g obilí čili 400 g mouky (pro tyto však pouze do 1. září 1915), konečně osobám »tělesně těžce pracujícím« (pojem ten blíže vymezen pro

*) »Válka a obilí« 1914, str. 6.

království České v místodržitelském nařízení z 5. července 1915. č. 36. z. z.) povolena zvýšená dávka 300 gramů mlýnských výrobků denně.

Aby tato obmezená spotřební dávka byla skutečně také dodržována, zaveden systém t. zv. výkazních lístků o spotřebě chleba a mouky (chlebenek). Pro království České podrobně upravena tato soustava místodrž. nařiz. z 29. března 1915 č. 20 z. z. i vstoupila v působnost od 11. dubna 1915. Dle toho smí se chléb a mouka prodávati jen na odevzdání příslušných ústřížků chlebenky. Výkazní lístky jsou buď plné na 1400 g mouky čili 1960 g chleba a zmenšené na 975 g mouky = 1365 g chleba, jež dostávají majitelé zásob aspoň 2 kg. Systém chlebenkový ne-zaveden však původně v Čechách všeobecně, nýbrž jen pro větší obce (celkem jen ve 485 obcích, arci největších) — patrně v úvaze, že na venkově z daleko největší části převládají samozásobitelé a správná kontrola vyžadovala by nepoměrně velkého aparátu.

Teprve těmito opatřeními zavedena tedy u nás pronikavější reglementace konsumu. Různá úsporná opatření aprovisační stala se ovšem již dříve. Tak nařízeno důkladnější vymílání obilí přirozeně na úkor jakosti mouky (pšenice až na 85 %, resp. při výrobě 3 druhů na 80 %, žita na 82 %, ječmene na 70 %), nejprve jen v obchodních mlýnech, později však i pro zemědělské samozásobitele, vydány předpisy o pečení chleba jen ze směsí moučných, při čemž předepsána určitá kvota (původně 30 %, později až 50 %) náhražek k moukám z t. zv. ušlechtilého obilí (zejména zavedeno obligátní používání mouky ječné, kukuřičné a bramborové), zakázána výměna pečiva hostinskými a překupníky, později zakázáno užívati jemné mouky k výrobě chleba vůbec, obmezena, resp. zakázána výroba drobného pečiva, nařízeno míchání mouky, jež jen v určitých směsích směla přicházeti do obchodu, obmezeno používání mouky k výrobě zboží cukrářského, obmezeno nebo vůbec zakázáno používání obilí, brambor, resp. mouky k různým průmyslovým neb technickým účelům, zakázáno zkrmování obilí k lidskému konsumu způsobilého a j. v. Všecka opatření sem spadající jsou soustavně vyličeána v citovaném již »pamětním spise« vlády a dalšími událostmi zatím předstižena, tak že netřeba pouštěti se tu do podrobností.

Stručně možno o všech opatřeních aprovisačních během prvního roku válečného říci, že dala příliš dlouho na sebe čekati, pak však objevila se většinou příliš překotně, nedopráno času k řádnému orga-

nisování, nepostaráno se o náležitou kontrolu, zejména nekontrolována spotřeba soukromých domácností, spotřeba v hostincích atd., tak že valná část namnoze účelných a jistě dobře míněných předpisů zůstala jen na papíře. Pochybenost některých opatření, zejména v oboru t. zv. nastavování pšenice a žita (*Streckung*) jinými obilinami a brambory, uznala ostatně i sama vláda a nařízení svá opět odvolala, tak na př. nařízení, že mlýny smějí pšeničnou chlebovou a jednomletou, jakož i žitnou mouku uváděti do obchodu jen smíchanou s moukou náhražkovou, bylo opět zrušeno nař. z 9. června 1915, č. 155 ř. z., a ustanoveno, že ušlechtilá mouka s výjimkou pšeničné mouky k vaření, již i nadále bylo míchat s ječnou, smí se prodávati jen nesmíšená atd.

Obcím v tomto období připadla ve vlastním oboru zásobovacím působnost spíše jen fakultativní. V nařízení z 1. srpna 1914, č. 194 ř. z., o kterém ještě níže podrobněji bude řeč, vyhrazeno ovšem zemskému polit. úřadu ve prospěch obcí vyvlastňovací právo na zásoby předmětů nezbytné potřeby, ale provedení tohoto oprávnění vázáno na příliš složité podmínky a zejména co do ceny přejímací bylo rázu dosti pochybného, takže — pokud aspoň o zemích našich jsme informováni — v praxi tohoto zmocnění zákonného nikde nepoužito. Obligátní součinnost obcí zavedena jen při vydávání chlebových lístků. Jinak komuny dle míry větší nebo menší prozíravosti obmezovaly se na svépomocné shromažďování zásob nejrozličnějších potravin pro hrozící doby nedostatku, hlavně aby mohly pak cenově vystoupiti proti zneužívání dočasné tísně, někde čelily i nesvědomitosti pekařů využívajících zjištěných předpisů o zhoršené výrobě chleba tím, že zřídily komunální pekárny a p. V tomto směru nelze upříti zvláštního uznání některým zvláště uvědomělým obecním správám českým, v prvé řadě našemu hlavnímu městu Praze, že včasným zakupováním zásob a vhodným jich uvolňováním dovedly zejména při přechodu do nové kampaně podstatně zmírniti nejednu hořkost a tíseň situace, které nezůstalo ušetřeno ani město sídelní,

(Pokračování.)

stále se zmenšujících je stále a bez oddechu řízen takovou snahou po vyrovnaní všech sil vzájemně na sebe působících a každý tvor jde drahou přesně mu vymezenou ve zdánlivé svobodě a skutečné nesvobodě.

Veřejná úprava aprovisace v druhém roce válečném.

Dr. T. Živanský.

(Pokračování.)

Celkem ukázaly zkušenosti první kampaně válečné, že úprava dosavadní naprosto nestačí, že v zájmu stejnoměrnějšího zásobení bude potřebí nějaké úplnější organisace, která by zejména zásobami po ruce jsoucími účelněji mohla disponovati a je racionálněji distribuovati, nehledíc ani k otázce přiměřenější úpravy cenové. Otázka nové organisace zásobovací byla po delší dobu předmětem čilé diskuse veřejné a projevů různých korporací a jednotlivců, v rámci této stati obmezujeme se aspoň na stručné vytčení stanoviska povolanych korporací zemědělských, jakož i obchodních komor.

Pokud běží o korporace zemědělské, formulovány hlavní požadavky zejména v konferenci u ministra orby z počátku června, kde účastníci porady (hlavně zástupci zemědělských rad, zemědělských společenstev a družstev) vyslovili se jednak proti volnému obchodu s obilím, jednak však také proti vytvoření státního obilního monopolu. Sklizeň všech obilín budiž spíše státem zabavena a obchod s obilím a moukou upraven organisací okresních komisí, zemských rozdělování a ústřednou pro stejnoměrné rozdělování. Zemědělské družstevní svazy měly by převzítí provedení hospodářských úkolů. Cena za produkty sklizňové má být stanovena vládou se zřetelem k poměrům produkčním, obzvlášť těžkým za nedostatku lidí a potahů.

Podrobnější zásady pak vypracoval zvláštní komitét při poradním sboru válečného obilního ústavu, sestávající výhradně ze zástupců agrárních různých národností. Jsou tyto:

1. Novou zeň jest zabezpečiti pro potřeby obyvatelstva a uchrániti před každou spekulací a neracionelním zhodnocením. Za tím účelem bylo by zabaviti státem veškerou sklizeň, při čemž bylo by vyloučiti ze zabavení vlastní spotřebu zemědělského obyvatelstva zároveň s potřebou pro hospodářství.

2. K provedení těchto úkolů budiž povolán říšský obilní válečný ústav a vyzbrojen k tomu účelně. Shromažďování obilí budiž decentralisováno a budtež k tomu přibrány zemědělské organizace a dále také odborníci obchodu s obilím.

3. Aby bylo zabráněno všem poruchám zamýšlené předběžné péče jak pro potřebu vojenskou, tak občanskou, jest naléhavě nutno, aby také spotřeba vojenská byla požadována na válečném ústavě obilním a jím prováděna.

4. Bylo by co nejdříve zavést účelně provedený individuální záznam ploch obilních a jejich výtěžků.

5. Vláda se vyzývá, aby zahájila vyjednávání s Uhrami, aby zabezpečila zemím, na radě říšské zastoupeným, statistický průměr dovozu posledních let.

6. Budiž zachována úprava spotřeby. Denní množství spotřeby jest zvýšiti v rámci výtěžku sklizně a se zřetelem na silnější spotřebu chleba příslušných kruhů výrobních.

Obchodní komory podaly společné základní návrhy prostřednictvím své obchodně-politické ústředny, jejichž obsah oficiálně resumován takto: »Ani volný obchod ani dosavadní částečná opatření neskytají dostatečné záruky za plánovitý a spravedlivý, místně i časově stejnoměrný rozvrh obilní úrody, kterou v letošním roce sklídíme. Tento rozvrh může býti naopak zajištěn jen monopolistickou organizací veškerého obchodu obilního a moučného. Za tím účelem musí býti celá obilní sklizeň ve prospěch veškerenstva zabavena a plánovitě rozdělena jediným ústředně řízeným ústavem. Tento centrální, státem potřebnou autoritou a potřebnými prostředky vypravený ústav, v jaký by po případě mohl býti vybudován již trvajícím Válečným obilním ústavem, musí pracovati dle kupeckých zásad a měl by přibrati ku provedení svých transakcí průmysl mlynářský, obchod s obilím a moukou, jakož i trvajícím již zemědělské organizace a sice tak, že by posléz uvedení za tuto činnost obdrželi určitou provisi, průmysl mlynářský pak pevně stanovenou mzdu mlecí. I když naše polovice říšská sama s přibráním náhražkových mouk v nezbytí by mohla stačiti sama z vlastní produkce, nutno se vším důrazem pečovati o to, aby přidělem přiměřeného množství ušlechtilého obilí z Uher do Předlitavska mohla nastati co do jakosti i co do množství jednotná výživa obyvatelstva. Na všechn případ musila by potřeba vojenská býti rozvržena na Předlitavsko a Uhry dle množství chlebovin v obou polovicích říšských sklizených.« Obchodně-politická ústředna naznačila pak některé další podrobnosti, jak si představuje provedení této organizace a stanovení cen, a nabídla i nadále součinnost obchodních komor, k níž však — pokud víme — vůbec již nedošlo.

V základních zásadách se tedy oba tábory ve svých požadavcích dosti shodovaly, ano obchodní komory neobávaly se přímo vysloviti pojmenování »monopol«, ačkoliv je s dostatek známo, jak právě obchodní komory státní neb i jiné veřejné (komunální) monopoly, které jim vždy znamenají větší menší zbyrokratisování a tudíž znehybnění hospodářského života, zásadně perhorekují. Shodně žádáno úplné zabavení veškeré sklizně, jednotná úhrada potřeby vojenské a náležitý příděl Předlitavska z Uher, větší difference jsou jen co do podrobností organisace (i tu však jen povahy více formální, projev obchodně-politické ústředny se zdá klásti větší váhu na centralisaci co možná tuhou), jakož i co do úhrady vlastní potřeby zemědělských producentů.

Po té stránce zejména pražská obchodní komora, jež podala ještě samostatné dobrozdání, vyslovila velmi zřetelně požadavek, aby státní převzetí vztahovalo se na celý výtěžek sklizně producentovy, tedy též na jeho potřebu osevní, potřebu domácnosti, čeledi, dobytka atd. »Nestane-li se tak, dána je příležitost k snadnému zadržování a zatajování.« Protože pražská komora připouštěla dále i monopol finanční, tak aby stát při prodeji obilí, resp. mouky vybíral určitý příplatek pro účely fiskální (•k úhradě zúročení a amortisace velkých dluhů válečných•), vyslovila zcela důsledně i požadavek, že i rolník má spoluhraditi režii a zisk státní distribuce, že má tudíž zaplatiti za potřebu své domácnosti a hospodářství vyšší prodejní ceny jako každý jiný konsument a nikoli dostávat obilí pouze za onu cenu, za kterou stát od něho jeho obilí převzal. Třebas by tento návrh nebyl uskutečněn, dlužno s ním zajisté v zásadě souhlasiti — i když se nedají přehlédnout jisté obtíže při podrobném jeho technickém provádění. Kdyby se byl obilní monopol u nás zavedl i za účelem finančním, totiž aby tvořil vydatný zdroj příjmů pro státní pokladnu, bylo nutno již na základě prostého principu všeobecnosti daňové spravedlivě žádati, aby od této daně — tu by monopol byl současně i formou daně státní — nebyla osvobožována celá značná kategorie poplatnictva. Z jakého důvodu? Ale i pro zamezení defraudací obilních osvědčil se návrh pražské komory jediné správným, jak pozdější zkušenosti ukázaly.

Konečná úprava aprovisace obilní a moučné pro druhou kampaň válečnou dala na sebe poměrně velmi dlouho čekati. Žně byly přede dveřmi a stále se nevědělo, jak bude upravena nová kampaň a jaké organisace k její realizaci bude potřebí. Teprve 23. června

1915 uveřejněno cís. nařízení z 21. června č. 167 ř. z., kterým upraveno »zajištění zásobení obilím a moukou«. V tomto nařízení, které tvoří základ organizace dnes platné, vláda ve velkém celku akceptovala podstatné návrhy odbornými korporacemi podané, při čemž v otázce úhrady vlastní spotřeby rolníků přiklonila se k požadavku agrárnímu. Nařízeno sice všeobecné zabavení nové sklizně obilní i zásob dne 15. srpna ze staré kampaně zbylých ve prospěch státu, avšak zemědělským producentům hned dovoleno ponechat si množství potřebné pro výživu vlastní domácnosti (hospodářství) i čeledi, dáti si obilí to také semlíti — a to původně bez jakékoliv kontroly!*) — ponechat si osivo a konečně zkrmiti ověs a zadinu, jejíž výměra pozdějším nařízením (z 21. července 1915 č. 203 ř. z.) určena nejvýše na 5 procent. Nařízením posléz jmenovaným upraveno i zkrmování vlastního obilí, a sice ovsa průměrem jen 1 kg denně na každého koně, z ječmene čtvrtiny vlastní produkce po srážce osiva, kukuřice bez obmezení. Otruby odpadající při výmelu vlastní potřeby zemědělcovy připadly mu zcela, kromě toho měl nárok na polovici otrub z onoho obilí, jež dodal obilnímu ústavu. Všechnu ostatní svou produkci je rolník povinen prodati válečnému obilnímu ústavu a sice za jednotnou cenu stanovenou později ministerstvem vnitra. Cena ta se zaplatila hotově hned při odebrání zboží. Neodeběre-li se zboží ihned, obdržel při uzavření koupě hned 50% kupní ceny v hotovosti.

Celkovou organizací rozvrhu zabaveného obilí pověřen Válečný obilní ústav, jenž přiměřeně ve smyslu určité decentralizace dle zemí korunních zreorganisován a doplněn, zejména zřízeny odbočky zemské s dosti rozsáhlou pravomocí, nařízena součinnost mlýnů za pevně stanovených podmínek, kdežto podrobnější úprava spotřeby vyhrazena zemským politickým úřadům. Při tom hned v nařízení vyslovena zásada, že místní obstarávání aprovisace má býti svěřeno úřadům (okresním hejtmanstvím), resp. větším obcím samým — o nějaké součinnosti odborného obchodu obilního neb moučného, ba ani výrobních živností aprovisačních (pekařů) v cís. nařízení samém není ani slůvka — konečně učiněna v nařízení opatření za účelem provedení eventuálních sou-

*) Pro Čechy teprve nařízení místodrž. z 23. srpna 1915, č. 52 z. z., s úsobností od 1. září 1915 zavedlo t. zv. »mlecí výkazy pro pěstitele obilí«. Mlýny smely od té doby přijímati selské mletí jen na základě zvláštních výkazů, vydaných úřady obecními, resp. okr. hejtmanstvím.

pisů zásob a nuceného prodeje zabaveného obilí. Zásada finančního monopolu akceptována nebyla: v § 15. nař. se ustanovilo, že prodejní ceny válečného obilního ústavu ustanoví ministr vnitra po dohodě s resortními kolegy »na základě kupeckého výpočtu nákladů, jež nutno krýti« (tedy jen na základě skutečné režie obilního ústavu s vyloučením jakéhokoli zisku pro stát). Za tohoto předpokladu stává se konečně vysvětlitelným, proč zemědělským producentům jich vlastní potřeba a priori ponechána. O úhradě potřeby vojenské se v nařízení vůbec nemluví; byla však nyní jednotně svěřena rovněž obilnímu ústavu.

Pozdějšími »pokyny« (Weisungen) válečného obilního ústavu, resp. zvláštním populárním »poučením«, vydaným c. k. ministerstvem vnitra, upravena práva a povinnosti živností při výrobě a zpracování obilí zúčastněných, jakož i veřejných organizací zásobovacích takto:

O právech rolníků byla již výše řeč. Povinností jich bylo obilí sklídnouti, je vymlátnouti a chovati ve stavu k mletí způsobilém. Úřad mohl také určit lhůtu pro vymlácení a byl oprávněn po bezvýsledném uplynutí dané lhůty obilí dáti sám vymlátnouti na účet a nebezpečí vlastníka obilí, při čemž bylo možno použití jeho místností a zařízení (mlátiček atd.). Sláma po vymlácení připadla rolníku.

Nákupem a rozvrhem obilí pověřen Válečný obilní ústav, pro nějž min. výnosem z 22. června 1915 vydán nový statut. Ústavu přísluší dle toho dále zejména i převzetí a rozvrh eventuálních přidělů z Uher. Ústav jest podřízen ministrovi vnitra, resortní ministerstva jsou v ústavu zastoupena svými komisary. Ministerstvo pečuje pak o shodnou součinnost ústavu s orgány různých ministerstev. K podrobnějšímu provedení prací spojených s opatřením a rozvrhem zásob obilních v jednotlivých zemích zřízeny zemské odbočky, při čemž centrále ponecháno pouze stanovení vůdčích zásad zejména organizační povahy pro vnitřní zřízení kupecké služby odboček, obstarávání přidělu z Uher, jednotná politika cenová, obstarávání a kontrola finanční stránky hospodaření ústavu, opatření potřeby vojenské, provedení vyrovnání přebytků a schodků mezi jednotlivými zeměmi dle všeobecného plánu zásobovacího a konečně sestavování jednotné statistiky. V čele ústavu stojí president a 3 vicepresidenti jmenovaní ministrem vnitra. Poradním orgánem presidentovým jest správní komise, sestávající z vicepresidentů, vládních komisařů a odborných členů presiden-

tem jmenovaných (tito musí sídliti ve Vídni), kdežto k provádění obchodů samých dosazen zvláštní ředitel, který vede také kancelář ústavu. Zemské odbočky jsou zapsány v obchodním rejstříku a podléhají doзору zemské politické vlády, která v nich má svého komisaře. Do kompetence pobočky patří zejména provedení organizace nákupu obilí a zřízení komisionářů pro tento nákup (v cís. nařízení i ve statutu mluví se o »zmocněncích«, »Beauftragte«), pečuje o uložení a správné zacházení se skoupeným obilím, provádění obchodů souvisejících se semletím tohoto obilí, konečně provádění rozvrhu mouky na jednotlivé okresy dle zásobovacího plánu sestaveného zemským úřadem a konečně opatření potřeby vojenské event. i pro jiné země. V čele pobočky stojí přednosta (ředitel), jmenovaný presidentem ústavu v dohodě se šéfem zemského politického úřadu, který jest obchodním zmocněncem ústavu a tomuto za řádné vedení pobočky zodpověden.

Dalším orgánem ústavu jest poradní sbor sestávající z odborníků z jednotlivých zemí, jmenovaných ministrem vnitra. Sbor tento bývá svoláván podle potřeby (v praxi zasedal dosud pouze jednou) a má podávati dobrá zdání o otázkách hospodaření ústavu, jakož i o provádění zásobovací služby, na které jest ministrem nebo presidentem tázán, po případě může i podávati samostatné návrhy.

Pro podrobnější provádění nákupu obilí, přidělování ho mlýnům a konečně přidělování mouky orgánům aprovisačním stanovil obilní ústav tato zajisté plně odůvodněná základní hlediska:

Především musí býti zásadou, že nutno zabrániti každému pohybu obilí a mouky, jehož bezpodmínečně není potřebí, tím spíše, že následkem války je všeobecný nedostatek dopravních prostředků. Dále má býti dle možnosti přihlíženo k dopravním a obchodním poměrům, jaké se již za míru vžily, již proto, že jsou přizpůsobeny praktické potřebě a jsou zajisté i nejehospodárnější (nepatrný náklad). Dle možnosti má se tudíž použiti již trvajících aparátů překupníků a maloobchodníků, při čemž ovšem proti normálním dobám nastává ten podstatný rozdíl, že obchod své překupnické zisky nesmí si určovati dle své libovůle nebo dle prosaditelnosti žádaných cen, nýbrž naopak všechny výdělky sprostředkujících orgánů nutno pevně předem určit ve formě komisionářských poplatků a každé překročení jich propadá trestu. Tedy teprve v těchto »pokynech« nalézáme první poukaz k tomu, že dle možnosti má se použiti již existujících živností aprovisačních — zajisté výrob-

ních i obchodních — tedy zejména obchodníků s obilím, velkoobchodníků i detailistů s moukou, po případě pekařů atd. Požadavek zajisté zásadně plně oprávněný, protože nemohlo být účelem zavedeného monopolu obilního a moučného, aby prostě bez jakékoli náhrady v těžké době válečné zbavil dosavadního zdroje výdělečného činitele, který se jím dosud zabýval a měl cennou výhodu dlouholetých zkušeností a odborné praxe. Naprosté vyloučení dosavadního aparátu obchodnického neznamenaloby by výhodou cenovou ani pro konsumenta, neboť i válečný obilní ústav a orgány aprovisační byly by musily zříditi nové orgány, jež by musily náležitě honorovati a jež by se byly musily teprve pro praxi zaúčtovat.

Pro nákup obilí použito tedy ve smyslu hořejších zásad jako komisionářů dosavadních obchodníků s obilím a zemědělských družstev. Přání kruhů agrárních, aby v první řadě bylo přihlíženo k organisacím zemědělským, bylo v »pokynech« vyhověno do té míry, že bylo připuštěno pro ony země, kde trvaly již svazy zemědělských družstev, že mohly tyto svazy býti jmenovány se souhlasem centrály vídeňské generálními komisionáři. V tomto případě měly pak jak obchodní firmy, tak i jednotlivá družstva fungovati jako subkomisionáři generálního komisionáře, a sice musila býti vyhrazena obchodníkům-jednotlivcům naprostá rovnoprávnost s družstvy co do práv i povinností.

Takovýto postup proveden zejména i v Čechách: za generální komisionáře ustanoveny obě Ústřední jednoty hospodářských společenstev, česká a německá, které pak zřídily své subkomisionáře či vlastní komisionáře se schválením zemské odbočky a potvrzením vládního komisaře.

Takovýmto způsobem jmenováno v oblasti české 288 subkomisionářů a sice 167 obchodních firem a 121 rolnické družstvo, v oblasti německé pak celkem 153 subkomisionářů, v tom 62 obchodníků a 91 družstvo. To je stav asi z polovice prosince 1915; počet ten postupem času ovšem vždy kolísal. Základní funkce vlastních komisionářů byla dosti jednoduchá a snadná: měli v určitém jen sobě vymezeném okrese skoupiti všechny zásoby obilní, pokud vybývaly po úhradě vlastní potřeby producentů, při čemž jakákoli soutěž jiných nakupovačů byla vyloučena. Stačila k tomu tedy dobrá znalost místních poměrů a naprostá neodvislost, což snad při funkcionářích rolnických družstev nerozumí se již samo sebou. Skutečné výlohy komisionářovy záležely jen v nákladech cestov-

ních (ovšem i pro jeho personál, resp. agenty). Dále musil skoupené obilí hned hotově zaplatiti. Vedle toho dovedně konstruovanou smlouvou dovedl Válečný obilní ústav téměř všecko risiko přesunouti na komisionáře, resp. subkomisionáře. Obilí těmito nakoupené přechází hned koupí ve vlastnictví obilního ústavu, jemu jedině přísluší též právo disposiční, také veškeré pohledávky z obilních obchodů komisionářem uzavřených staly se hned vlastnictvím ústavu. Smlouvou musil se dále komisionář zavázati, že mu k nakoupenému neb uloženému obilí za žádných okolností nepřísluší právo zástavní neb retenční, nechať měl jakékoli pohledávky za ústavem. Dále byl povinen komisionář eventuální svá skladiště dáti bez zvláštní náhrady k dispozici pro uložení nakoupeného obilí, s obilím pečlivě nakládati a zejména je dáti ve prospěch ústavu pojistiti proti živelním pohromám. Nevyhovovalo-li nabízené obilí určitým předpisům jakostním, měl subkomisionář o tom podati zprávu gener. komisionáři a povoliti přiměřeně nižší cenu; event. spory náležely před rozhodčí soud pražské plodinové bursy. Snad vzhledem k tomuto přesunu riska vyměřena byla odměna komisionářů jistě velmi slušně: činí 2% ceny nákupní, z čehož $\frac{1}{2}\%$ připadlo gener. komisionáři a $1\frac{1}{2}\%$ subkomisionáři. Obrat byl jistě vzhledem k obmezenému počtu komisionářů velmi značný; počítáme-li vzhledem k notoricky špatné sklizni jen s 12 mil. q v Čechách, činí celková nákupní cena jich okrouhle 320 mil. K, z čehož 2% značí již 6,400.000 K. Z toho téměř bez námahy plyne 1,600.000 K generálním komisionářům, hlavní jich práce byly jen rázu organizačního, a okrouhle 4,800.000 K subkomisionářům počtem okolo 440, honorář za práci několika měsíců bez jakékoli konkurence tedy jistě víc než přiměřený. O výsledku činnosti komisionářů nelze dnes podati úsudek konečný. Nelze potlačiti stesk mlynářů obchodních, kteří za normálních dob přece byli také důležitými kupci obilí a nyní z komisionářství byli zásadně vyloučeni, namnoze také nedostatečné přiděly obilí byly svalovány na malou akviziční iniciativu komisionářů, zejména některých družstev, jimž přiděleny nezvykle velké rayony.

(Pokračování.)

Veřejná úprava aprovisace v druhém roce válečném.

Dr. T. Živanský.

(Pokračování.)

Další článek v řetězu zásobovacím tvoří mlýny. O těchto jsou v cís. nař. z 21. června 1915 tato základní ustanovení: K úřednímu vyzvání jsou mlýny bez ohledu na velikost povinny obilí uschovati a semlít. Poplatek za uložení a mlecí mzdu může určití úřad. Dále se ukládá v nařízení mlýnům, které převzaly obilí od obilního ústavu neb jeho komisionářů, že smějí tímto obilím a mlýnskými výrobky z něho získanými disponovati jen dle dispozic Vál. obil. ústavu. Mlýny pak, které vymílají obilí pro zemědělské samozásobitele, musí vésti zvláštní záznamy o tom, kolik pro každého z těchto samozásobitelů semlely. V souvislosti s těmito předpisy vydán pak i zákaz braní t. zv. měřičného, to jest výměna obilí zemědělskými producenty přineseného hned za mouku po srážce určité kvoty, protože se tento způsob nehodil do rámce všeobecného zabavení obilí; byloť by pak sporno, jak má disponovati mlynář obilím rolnictvem mu dodaným. Současně stanovena také maximální mzda za rolnické mletí na 3 K pro pšenici a ječmen a 2.50 K pro žito za 1 q a rozprašek stanoven nejvýše na 4% (místodrž. nařízení ze 27. července 1915 č. 43 z. z.).

Provésti tyto základní zásady nařízení tak, aby zaměstnání mlýnů všech kategorií — všechny mlýny staly se nyní mlýny námezdnými — bylo co možná všeobecné a stejnoměrné, při tom však též hospodárné vzhledem k tomu, že český mlynářský průmysl bude mít k dispozici jen podstatně menší množství obilí než normálně, patřilo při nedokonalosti organizace našeho průmyslu mlynářského k úlohám nejvýš nesnadným. Co tyto řádky píšeme (v polovici prosince), úkol ten dosud definitivně rozřešen není. Také touto otázkou zabývaly se obchodní komory v Čechách a vypracovaly určité návrhy. Při zpracování zbytků staré sklizně používal totiž Válečný obilní ústav jen mlýnů největších (o výkonnosti aspoň 1 vagonu denně), zatím co okresní hejtmanství pro aprovisaci okresu angažovala více méně nahodile určité mlýny, jak právě podle

svého volného uvážení uznala za vhodné, kdežto daleko největší část ostatních mlýnů vyšla na prázdno. Pražská obchodní a živnostenská komora navrhovala nejprve, aby pro novou kampaň obilní rozvrženy byly všechny mlýny ve dvě od sebe ostře oddělené kategorie, z nichž by jedna pracovala výhradně pro účely Válečného obilního ústavu, druhá pak jen výhradně obstarávala semílání potřeby zemědělských samozásobitelů. Kdo by chtěl pracovat pro Válečný obilní ústav, měl se tedy všeho mletí rolnického vzdát a měl se včas přihlásit u ústavu a na základě těchto přihlášek bylo by pak možno poměrně snadno vypracovat kontingent na jednotlivé závody připadající a sice jednak dle jejich dosavadní průměrné produkce, jednak dle jejich zařízení a výkonnosti. Návrh tento však skutečně nebyl, protože se ukázalo šetřením, které zvláště za tímto účelem obchodní komory v Čechách provedly, že poměrně značná část mlýnů obchodních byla v normálních dobách odkázána také na mletí rolnické. Těmto mlýnům bylo za těžko přistoupiti na podmínku převzítí mletí pouze pro Válečný obilní ústav, když by musily své dosavadní dlouholeté zemědělské zákaznictvo zrovna v dnešní abnormální době nechat na holičkách. Rolníci pak mohli se octnouti začasté v největších nesnázích, kde si mají dát své obilí semlít a získati tak nezbytné otruby, když by nebyli směli jíti do mlýna pro ně nejvýhodněji položeného, což zvláště v nynější době citelného nedostatku prostředků dopravních všeho druhu bylo důležité.

Prve než obchodní komory v Čechách vypracovaly nový definitivní plán, vyšly pokyny Válečného obilního ústavu, dle nichž rozeznávány 3 kategorie mlýnů:

1. rolnické mlýny námezdní, které smějí pracovat za mzdu pouze pro vlastní potřebu zemědělskou,
2. okresní mlýny, které slouží k úhradě potřeby okresu; obilí mají dostati přiděleno od politického okresního úřadu, resp. od příslušné organizace aprovisační, avšak s Válečným obilním ústavem nejsou v žádném přímém poměru smluvním, a konečně
3. tak zvané kontraktní mlýny, to jsou větší mlýny, které stojí v přímém trvalém poměru smluvním s Válečným obilním ústavem.

Po hospodářské stránce měly býti kontraktními mlýny takové, které pracují v první řadě pro potřebu vojenskou, jakož i pro ony okresy, jež se nedovedou zásobiti z vlastní mlýnské (nikoliv obilní) produkce. Pro potřebu vojenskou měly pracovat velkomlýny o vý-

konnosti aspoň 3 vagonů denně. Za okresní mlýny bylo pokládati pak takové, které měly pracovati pro potřebu příslušného okresu dle poukazů okresních hejtmanství, resp. organisací aprovisačních, při čemž měly spracovávat po případě také obilí z jiných okresů přidělené. Ani názvosloví toto není docela přiléhavé, jak uznávají samy »pokyny«, bylo však ponecháno z toho důvodu, že se v prvním období Válečného obilního ústavu (od března do července 1915) již vžilo a staly se tak výrazy »kontraktní« a »okresní« již technickými.

Hůře je tomu po stránce věcné: tím, že ponechána byla instituce mlýnů okresních, jejichž zaměstnanost určovalo si každé hejtmanství samo jen podle individuální potřeby dotyčného okresu, byl již vnesen rušivý moment v zaměstnanost mlýnů v různých okresích, protože mlýny nebyly přece zakládány jen s hlediska hranic polit. okresů a jen pro potřebu určitých okresů, nýbrž dle daných přirozených podmínek: vhodné komunikace a dopravní polohy, příznivé hybné síly, vhodného odběru suroviny atd. Konečně i při výběru mlýnů kontraktních neřídil se ústav měřítkem, které si s počátku sám položil, totiž výkonnosti aspoň 1 vagonu denně (takovýchto mlýnů zjistily obchodní komory v Čechách celkem 129 s produkcí okrouhle $4\frac{1}{2}$ mil. q obilí), nýbrž vzhledem k stejnoměrnějšímu geografickému rozložení volil jich daleko více, začasté i hluboko pod tuto výkonnost, tak že mlýnů kontraktních bylo v Čechách až do listopadu okrouhle na 250. Další pramen nestejnoměrnosti v zaměstnání mlýnů spočíval v příliš malém počtu mlýnů vojenských; těch bylo v celých Čechách jen 22. Protože pak z obilí, jež obilní ústav v Čechách dává semilati, plných 40% připadá na potřebu vojenskou, musilo se o zbývajících 60% dělit ještě vedle spousty okresních mlýnů neméně než 220 mlýnů kontraktních.

Obchodní komory v konečném svém návrhu přijaly jako nezbytné zlo hotový již fakt rozlišování mlýnů kontraktních a okresních a vypracovaly pro obě kategorie zvláštní kontingent. Pro mlýny kontraktní, jichž mělo být jen 129, činil by dle průměru normální produkce 42.370 vagonů ročně čili 3560 vagonů měsíčně, ovšem vzhledem k podstatně horší sklizni letošní a zatímní nemožnosti dovozů odjinud měl být s počátku na 60% snížen. Současně vypracován klíč, dle něhož měl se díti přiděl jednotlivým firmám s výhradou konečné revise. Za mlýny okresní navrhly komory mlýny o výkonnosti aspoň 30 q denně a kontingent jich

měl býti definitivně určen po zjištění skutečné potřeby jednotlivých okresů, při čemž pro začáteční zaměstnanost navrženo 70% dosavadní produkce normální. Kde jsou jen mlýny menší, navrhovaly komory sdružení více takových mlýnů a s tímto sdružením nakládáno by bylo jako s jediným okresním mlýnem. Komory plaidovaly dále za to, aby i organizaci mlynářské dopřán byl vliv na určení přidělů jednotlivým závodům, podobně jako tomu je u průmyslu pivovarského. Za tím účelem měla dosavadní organizace mlynářská býti doplněna jednak utvořením zvláštního svazu velkomlýnů (o výkonnosti aspoň 600 vagonů obilí ročně), jednak zřízením centrály všech mlynářských organizací v Čechách, kteréžto projekty stále ještě nevyšly ze stadia přípravného.

Konečně bylo ještě upraveno otázkou, zda smí jeden a týž mlýn náležeti současně do více kategorií, tedy zda smí býti současně kontraktním i okresním, resp. zda vedle práce pro obilní ústav smí přijímati i mletí rolnické. Dle »poučení« ministerského i dle »pokynů« mohl náležeti pouze do kategorie jediné. Z důvodů praktické potřeby navrhovaly však komory, aby i mlýnům okresním bylo dovoleno obstarávati mletí pro rolníky, kdežto mlýny kontraktní, kde jedná se o větší množství, kde podle okolností nutno klásti zvláštní nároky, kde po případě jde i o zvláštní poměry vymílací (na př. pro vojsko), měly i dle návrhů komor zůstatí vyloučeny jak z mletí pro rolníky, tak i z mletí okresního.

Tyto návrhy obchodních komor zůstaly však neuskutečněny. Mlýnům kontraktním přidělováno obilí velmi nestejně, dle toho, jak intenzivní byla akvisiční činnost komisionářů a jak stoupala neb kolísala potřeba vojenská, a teprve když nastala změna v řízení pražské odbočky obilního ústavu, uznáno za nutné zjednatí nápravu i po té stránce a vypracovati skutečně určitý plán. Prvním důsledkem jeho bylo, že okrouhle 100 kontraktních mlýnů propuštěno ze smlouvy s ústavem a odkázáno na aprovisaci okresní. Tím ovšem přibýlo soutěže zas mlýnům menším, které poměrně byly dosud lépe zaměstnány, hlavně hojným mletím rolnickým. Definitivní uspořádání se však dosud nestalo.

Poněkud lépe upraveny tyto poměry na Moravě, kde v poslední chvíli před novou kampaní obilní podařilo se dobudovati organizaci průmyslu mlynářského, hlavně založením spolku velkomlýnů, tak že tam organizaci mlynářské přiznán směrodatný vliv i na přiděl obilí jednotlivým závodům.

Způsob vymílání obilí byl uložen mlýnům pracujícím pro veřejnou aprovisaci přímo obilním ústavem resp. okresním hejtmanstvím na základě smlouvy, resp. prohlášení u okr. hejtmanství (nebyl ustanoven tedy zvláštním min. **nařízením**), a sice: ze pšenice mělo býti vymleto 15 % jemné pšeničné mouky k pečení č. 0 (odpovídající jakostí svou dřívějšímu č. 0), 25 % mouky k vaření (dřív. č. 2), 38 % mouky chlebové a 20 % otrub, tak že promelek směl činiti nejvýše 2 %; později nařízeno, arci jen přechodně — když se objevil parciální nedostatek chlebové mouky — vymílání jednotné mouky (jednomleté) až na 86 %. Pro žito stanoveno vymílání jediného druhu (jednomletá mouka) a sice na 82 %, otrub pak 16 %. Krmná mouka se nesměla mlíti ani ze pšenice ani žita. Pro zemědělské samozásobitele žádný předpis vymílací v nové kampani obilní dosud stanoven nebyl. Co se pak týče odměny za mletí, byly prodejní ceny mouky, za které mlynář smí prodávati zásobovací organizaci, stanoveny tak, že mu zbyla mlecí mzda 3 K za metr. cent pšenice a 2.70 K za 1 q žita. Stanovena tedy jednotná mzda mlecí pro všechny kategorie mlýnů bez ohledu na jejich výkonnost a bez ohledu na stupeň jejich zaměstnanosti. (Účelněji upravena věc v Německu, kde na základě přesných výpočtů kalkulačních schema odměny mlecí vybudováno tak, že mzda stoupá tím více, čím menší je procento zaměstnanosti mlýna, a klesá, čím výkonnější a větší je mlýn.)

Stanovením pravidel pro podrobnější distribuci mouky, resp. chleba na vlastní konsumenty pověřilo cís. nařízení z 21. června zemské politické úřady, davši jim pro to některé direktivy. K podrobné distribuci na jednotlivé obce povolán především úřad (okresní hejtmanství), pro obvod jednotlivé obce pak obec sama, která pro ten účel může zříditi zvláštní aprovisační výbor. Teprve kdyby obec svému úkolu nedostála, může jí kdykoli býti odňat polit. okresním úřadem a prováděn úřadem samým. Všecky 3 instance: obec, okres, resp. okresní hejtmanství, konečně místodržitelství mohou při provádění této dosud neobvyklé úlohy použití zvláštního poradního sboru.

Konečně ukládá cís. nařízení zemskému polit. úřadu, že musí stanoviti detailní ceny prodejní (jak pro mouku, tak chléb, resp. žemle), a fakultativně jim dává právo:

1. upravití prodej chleba a mlýnských výrobků v určitém množství a v určitých prodejnách, v určitých hodinách, na předložení zvláštního výkazu nebo jinak,

2. naříditi výrobu jednotného chleba,
3. upravit výrobu a prodej chleba a pečiva v rámci všeobecných norem.

Podrobnější pravidla o přidělu mouky jednak z okresních, jednak kontraktních mlýnů stanovil také Válečný obilní ústav ve svých »pokynech«, při čemž jednak vyhradil podnikům pro zásobení chlebem a moukou zvlášť důležitým, jako konsumním spolkům, továrnám na chléb atd., zejm. když jich působnost se vztahuje na více okresů, právo, že jim se svolením zems. polit. úřadu může býti přidělována mouka z kontraktních mlýnů přímo, jednak doporučil, kde se to ukáže účelným a když nebude vážných námitek, aby důvěryhodné firmy obchodující s moukou nebo agenti mlýnů byli pověřeni přejímáním a rozvrhem mouky, při čemž by ovšem byla úředně předepsána jich komisionářská provise a byli vázáni jinakými předpisy politického úřadu.

Místodržitelství pro král. České provádějíc tyto zásadní předpisy právem nenařídilo jednotnou, šablonovitou organizaci pro všechny okresy stejnou. Vzhledem k různosti hospodářských poměrů a nestejnoměrnosti politických okresů ponechalo okresním hejmanstvím samým, aby zřídila vhodné aprovisační orgány buď pro celý okres jednotně, nebo pro město zvlášť a venkovský obvod zvlášť, nebo konečně aby několik okresů bylo sloučeno v jediný aprovisační obvod (na př. Velká Praha). V témž poměru došlo i ke zřízení poradních orgánů či komisí aprovisačních vedle okresních úřadoven pro rozdělování mouky. Také účast odborného obchodu, kterou i místodržitelství ve svém výnosu doporučilo, regulována nestejnoměrně dle konkrétních místních poměrů.

Podrobnosti organizace distribuční budtež stručně vyloženy aspoň na jednom příkladě, arci příkladě zvlášť význačném, protože běží o jedno z největších konsumních středisk v říši, kde vystřídání nesčetné řady nejrozličnějších živností aprovisačních více méně byrokratickým aparátem městského úřadu zdálo by se narážeti na zvlášť značné obtíže, na příkladě našeho král. hlav. města Prahy.

Obec pražská spolu s ostatními obcemi v obvodu Velké Prahy pokusila se nejprve rovněž o umožnění účasti dosavadních velkoobchodníků s moukou resp. zástupců mlýnů (většinou uherských) při podrobnější distribuci mouky ve Velké Praze na pekaře, cukráře, hostinské atd., jakož i na detailisty s moukou. Z kruhů obchodních navrhováno bylo zřízení zvláštní společnosti nebo spole-

čenstva s r. o., kteréž nabídlo obci pražské obstarávati tuto distribuci za úhrnnou provisi 4 K za každých 100 kg mouky bez potravní daně. V těchto 4 K byly kalkulovány okrouhle 3 K na náklady dopravní a jiné výdaje efektivní a 1 K jako čistý zisk. (Při veřejné diskusi o tom svého času popírali velkoobchodníci, že by byli žádali 4 K, prý by se byli spokojili jen 1 K, avšak od zástupců aprovisační komise pražské byli veřejně usvědčeni z nepravdy. Vždyť zpočátku přidělována mouka pro Prahu na př, i z Brněnce, kde tedy jen železniční doprava převyšuje onu 1 K.)

K uskutečnění projektu toho však nedošlo především proto že většina obcí předměstských byla proti takovému zúčastnění se velkoobchodu z důvodů zásadních (s jedinou výjimkou Smíchova, kde skutečně ku zřízení zvláštní společnosti s r. o. došlo, při čemž však obec Smíchov si vymínila příplatek 1 K na každých 100 kg pro svoje účely aprovisační). Když odpadla předměstí, byla distribuce mouky pro obvod s okrouhle 225.000 obyvateli pro pražskou obec technicky daleko snáze proveditelnější, i usnesla se po důkladné rozvaze prováděti tuto distribuci také ve vlastní režii s naprostým vyloučením velkoobchodníků a zástupců mlýnů, jednak proto, že provise 4 K, kterou žádal velkoobchod, zdála se obci příliš vysokou — za tak vysokou přírážku dovedla by distribuci sama prováděti a při tom by ovšem měla sama v rukou správné, objektivní rozdělování mouky na všechny zúčastněné živnosti — jednak proto, že velkoobchodníci moukou činili námitky proti požadavku obce, aby v dotyčné společnosti byly zastoupeny také všechny živnosti aprovisační (tedy pekaři, cukráři, uzenáři, hostinští, maloobchodníci mlýnskými výrobky, krupaři atd.), jichž účast žádala obec pražská právě za tím účelem, aby při rozvrhu mouky na jednotlivé závody byl směrodatným naprosto objektivní, nestranný zřetel na dosavadní produkci a rozsah jednotlivých živností a nikoli snad osobní favorisování určitých podniků a p.

Obec pražská stanovila přírážku k prodejní ceně Válečného obilního ústavu pro počátek na 4 K, čítajíc v to již potravní daň na čáře. K číslu této nevedl ji snad zvláštní výpočet kalkulační, na dlouhě rozpočty tehdy nebylo času, vzala za základ prostě číslu odborným obchodem vykalkulovanou, při čemž chtěla se vzdáti jakéhokoli zisku tím, že hned převzala i potravní daň, kterou by velkoobchodníci byli účtovali zvláště. Avšak tato 4korunová přírážka platila pouze pro jediný týden (od 17.—24. srpna), poněvadž hned po několika dnech se ukázalo, že obec pražská při tom

docílila značných přebytků. Proto byla přírážka obecní později odstupňována pro jednotlivé druhy mouky, při čemž vzhledem ke konkurenci, kterou pekařům, odebírajícím mouku prostřednictvím obce pražské, působí podniky, dostávající surovinu přímo od Válečného obilního ústavu, stanovena nejnižší přírážka pro druhy, jež zpracují pekaři (žitná mouka, resp. chlebová mouka pšeničná, později pšeničná jednomletá). Přírážky ty činily tedy nejprve 4 resp. 3 a 2.50 K incl. potravní daň a dodání do závodu, později stále snižovány, až konečně stabilisovány na pouhých K 1.60, ovšem excl. potravní daň a excl. dovoz z obecního skladiště. K tomuto snížení, které někdy — při přidělu z mlýna zvlášť vzdáleného — značí pro obec již hotovou ztrátu, odhodlati se mohla obec pražská proto, že z rozkazu místodržitelství musila převzít od 27. září i prodej mouky v drobném; ceny detailní stanovené místodržitelstvím znamenají vůči prodejním cenám Válečného obilního ústavu rozpětí 10, resp. 8 hal., což je rozpětím tak značným, že obec event. ztráty při distribuci ve velkém může pohodlně hraditi z prodeje v malém.

Co do způsobu, jakým obec pražská se chtěla řídit při přidělu mouky jednotlivým druhům živností aprovisačních, vypracována byla zvláštní pravidla, s nimiž možno vysloviti naprostý souhlas. Tak stanoveny určité klíče (dosavadní produkce, výdělková daň atd), dle nichž měla býti mouka přidělována, hlavně však vyhrazeno konečné vypracování klíče toho autonomii dotyčných živností samých, tedy příslušným gremiím a živnostenským společenstvům. Pravidla tato však ve skutečnosti nemohla býti zachovávána jednak proto, že zúčastněná společenstva resp. gremia nedovedla se shodnouti na konečném klíči, jednak data, na základě kterých obec sama chtěla kvoty jednotlivých závodů určit, byla skoro ve všech směrech kusá. Proto v praxi rozlišovány jen určité paušální kategorie obchodníků resp. pekařů, dokud odevzdávání chlebových lístků a postupné zrušování používání mouky k jiným účelům než výrobě chleba nezjednálo definitivní pořádek.

Co se týče detailního prodeje mouky v Praze, ponechán byl nejprve dosavadním obchodníkům moukou a mlýnskými výrobky, krupařům atd. Zkušenosti, kterých se však při tomto způsobu po několika málo týdnech nabylo, vedly k tomu, že místodržitelství samo nařídilo obci pražské, aby i detailní prodej převzala do vlastní režie. Praha obstarává nyní prodej mouky v 19 prodejnách, které nastoupily místo oněch set a tisíc dosavadních detailistů, a možno

řící, že tento způsob prodeje, i když ovšem nelze se někdy vyhnouti návalu kupujících i přes účelné zavedení zvláštních poukázek na určité dny, celkem dobře se osvědčuje. Ovšem, že jest takový způsob možný, vysvětluje se neobyčejně sníženým konsumem mouky samé; v obecních prodejnách pražských, začasťe zbývá ještě ze zásob, které pro příslušný týden byly určeny, což se patrně vysvětluje tím, že valná většina lidí upotřebí chlebenek k nákupu chleba, tak že jim na mouku ničeho nezbude.

Naproti tomu v některých předměstích pražských, kde ovšem poměry jsou přehlednější a potřeba menší, účast maloobchodníků dala se do rámce všeobecných předpisů dobře vměstnati. Přes to případ pražský tvoří dosti povážlivý a nebezpečný prejudic. O gro-sistech raději vůbec pomlčeti. Když nemohli prosaditi svou oba-polnou dohodou s obcemi Velké Prahy, chopili se »svépomoci«, vykonali všechny přípravy k založení svrchu proponovaného spole-čenstva, zažádali o registraci jeho a domáhali se na úřadech stát-ních, pokud vím, i přímo na ministerstvu, že jim obstarávání aprovisace musí za všech okolností býti svěřeno. Nechybělo na osočování obce pražské, pracovalo se i nesprávnými ciframi, o »nou-zové« akci mluvily i milionářské firmy, u nichž ostatně obchod moučný i za normálních dob tvořil jen zdroj zcela vedlejšího vý-dělků. Ale snahy tyto byly příliš průhledné — a místodržitelství pro král. České, jehož aprovisační referent vyniká nejen rozhledem, odbornou kvalifikací a naprostou objektivností, nýbrž i dobrým rozpoznáváním ambicí čistě osobních, vydalo konečné rozhodnutí naprosto zamítavé. Že však i co do maloobchodu došlo v Praze ke koncům takovým, takže celá legie detailistů musila býti zba-vena určitého — i když ne výhradného — zdroje výživy, může si obchod ze značné části přičítati za vinu sám. Nelze ovšem popí-rati, že na prvopočátečných poruchách v opatrování mouky vlast-ním drobným konsumentům měl detailista sám jen část viny; první přiděly mouky ve velkém Praze byly skutečně nedostatečné a špatně rozvrženy i na jednotlivé krámy. Co však rovněž nelze popřít, je fakt, že maloobchod projevil ve svém celku právě v této těžké době příliš malou schopnost organizační a disciplinu naprosto nedostatečnou, když musil snést v tak okázalé formě výtku, že je nespolehlivým. (K vyloučení jeho vedl právě průkaz, že buď sám mouku pro detailní prodej určenou zadržoval nebo prodával bez výkazních lístků.) To ostatně platí i o pekařích, z nichž ně-kteří zvláště na sklonku loňské sezony způsobem skutečně polito-

váníhodným zneužili sobecky předpisů o horší jakosti chleba, tak že zakročení obce pražské výrobou nezávadného, při tom však zákonným předpisům odpovídajícího chleba ve vlastní režii pocíťováno všeobecně jako hotové dobrodiní. Neplatí to ovšem o všech pekařích a všech obchodnících, ale přece jen ti jednotlivci, kteří se dopustili tak těžkých, zejména po morální stránce těžkých provinění, jimž celková organizace živnostníků nedovedla zabránit, vrhli velmi temné stíny na celý stav, což — a toho se dlužno nejvíce obávat — nezůstane bez vlivu na budoucnost. A že i v do-
zírné budoucnosti zůstane po delší dobu při veřejné úpravě distribuce mouky a chleba, o tom snad dnes už zavládá přesvědčení všeobecné. —

(Dokončení.)

Válka a populační problém.

III.

Německo dlouho si libovalo, že jeho populační zvyklosti zůstávaly nedotknuty nakažlivým příkladem Francie, a v rostoucí populační propasti mezi sebou a Francií spatřovalo záruku bezvýslednosti ideje revanchní. Avšak na konec i v Německu porodový úbytek přikvačil a to rychleji a intenzivněji, nežli se bylo namnoze tušilo. Počet uzavřených sňatků zůstal sice až do nejnovější doby poměrně stejný — nehledíc ke krátké době silného vzestupu v letech »národohospodářského rozkvětu« až do pověstného vídeňského krachu r. 1873 — počet úmrtí s nepatrným kolísáním trvale klesal, avšak počet porodů, který po náhlém a silném klesnutí v r. 1871 následkem války francouzskoněmecké souměrně s hospodářským rozvojem dosáhl v roce 1876 maxima 426 porodů na 10.000 obyv., klesal sice zprvu až asi do roku 1883 rychle, a pak po delší řadě let s poměrnou stagnací opět od r. 1900, ale zvláště příkře od r. 1908.*)

Porodový přebytek, který ještě v letech 1905 a 1906 činil mezi 149 a 168, klesl do r. 1911 na 113 na každých 10.000 obyv.

*) v. Gruber uvádí tuto tabulku, již zkrácenou reprodukuje: Na 10.000 obyv. připadalo v Německé říši (v úmrtích i děti mrtvě zrozené)

	sňatků porodů úmrtí				sňatků porodů úmrtí		
1870	77	400	290	1890	80	370	256
1871	82	359	310	1895	89	373	234
1872	103	411	306	1900	85	368	232
1873	100	413	299	1905	80	340	208
1874	95	418	284	1906	82	341	192
1875	91	423	293	1907	81	332	190
1876	85	426	281	1908	80	330	190
1880	75	391	275	1909	78	320	181
1885	79	385	272	1910	77	307	171
				1911	78	295	182

Veřejná úprava aprovisace v druhém roce válečném.

Dr. T. Živanský.

(Dokončení.)

Důležitým úkolem při monopolistické úpravě obchodu obilního bylo i postarati se o ony průmysly a živnosti, které za účelem průmyslovým zpracují obilí neb mlýnské výrobky. Vláda vykonala nejprve šetření, jaká byla normální produkce, resp. potřeba těchto četných odvětví průmyslových, a dle výsledku tohoto prostřednictvím obchodních komor a odborných průmyslových organizací vykonaného šetření a dle pravděpodobné sklizně stanoveny pro velké průmysly určité kontingenty, jež si měly organizace samy rozdělit na jednotlivé závody, drobné živnosti pak odkázány na úhradu u příslušné místní organizace zásobovací, několika málo neorganizovaným průmyslům pak přidělovala surovinu centrála obilního ústavu sama.

Nejdůležitějším sem spadajícím průmyslem je průmysl pivovarský a sladovnický, jemuž dle původního rozpočtu měly býti vyhrazeny 2 mil., resp. 1 mil. q ječmene (kromě některých surovin náhražkových, na př. cukru). Distribucí na jednotlivé závody pověřeny příslušné organizace průmyslové, které za tím účelem utvořily zvláštní ústřednu. Vzhledem k letošní naprosté neúrodě ječmene mohlo se dostat pivovarům a sladovnám množství velmi nepatrného, jež odpovídá sotva třetině normální produkce. Následkem pozdější rekvisice ječmene pro účely přímé aprovisace moukou ječnou nedodržen však u všech závodů ani poměr ten.

Pro průmysl kávových náhražek vyhrazen kontingent 270.000 q žita, 140.000 q ječmene a 40.000 q kukuřice; přiděl jednotlivým závodům prováděl ústav ve Vídni sám. Továrnám na lisované droždí určena restringovaná potřeba na 16.000 q žita, 27.000 q kukuřice a 30.000 q ječmene; rozdělení jednotlivým firmám převzal svaz výrobců lisovaného droždí. — Pro továrny na kroupy vyhrazeno 500.000 q ječmene a přiděl velkým podnikům měl provést ústav sám, malým místní organizace zásobovací. — K výrobě pšeničného škrobu, na nějž jsou v Předlitavsku jen 3 zá-

vody, vyhraženo 22.000 q pšenice; přiděl konkrétní byl sprostředkován škrobařským oddělením banky pro země rakouské ve Vídni. — Pro továrny na těstové zboží rezervováno 200.000 q pšeničné mouky, jichž rozdělení provedl svaz průmyslníků těstového zboží ve Vídni; značná redukce normální potřeby odůvodněna tu tím, že příslušné továrny na jihu mocnářství nejsou v činnosti. — Dále určen byl jistý kontingent pro továrny na čokoládu a cukrovinky a detailní rozvrh svěřen rovněž ústřednímu spolku těchto továren, kdežto potřebu velké řady drobných živností, jako cukrářů, perníkářů, vyrabitelů výživin, uzenářů, výrobců konserv, textilního průmyslu, oděvních živností, koželuhů, knihařů, čalouníků, výrobců loutek atd. měla obstarati místní organizace zásobovací, při čemž jako pravidlo s počátku postaveno, že jejich spotřební množství oproti normální potřebě má býti rozpočteno vesměs o 10% níže (výnos c. k. místodržitelství pro král. České z 23. srpna 1915 č. 227.493 odděl. K).

Nový režim v plném rozsahu měl vstoupiti v působnost 15. srpna 1915. Před tím ještě upraven podrobněji obchod s osivem (min. nařízení z 22. července 1915, č. 204 ř. z., a vyhláška ministerstva orby z 23. července 1915, č. 207 ř. z.; později změny: nařízením z 8. září 1915, č. 266 ř. z., nařízením z 26. října 1915, č. 321 ř. z.). Působnost Válečného obilního ústavu rozšířena i na luštěniny, t. j. hrách, čočku a fazole všeho druhu pokud se jich nepoužívá jako zelenin (zabavení nař. z 23. VII. 1915, č. 206 ř. z., převzetí obilním ústavem a stanovení cen min. nař. z 21. září 1915, č. 275 ř. z., o osivu luštěnin vydáno min. nař. z 30. X. 1915, č. 326 ř. z.); naproti tomu pro krmiva zřízena zcela oddělená ústředna pro krmiva (min. nař. z 11. srpna 1915, č. 232 ř. z.), jejíž působnost později ještě rozšířena na odpadkové výrobky různých průmyslů.

Min. nařízením z 11. srpna 1915, č. 230 ř. z., zrušena výslovně řada nařízení, kterými pro minulou kampaň upravena byla tržba s moukou, míchání různých druhů a náhražek, výroba chleba a pečiva, jakož i cukrářského zboží, způsob vymílání obilí, staré maximální ceny pro obilí a mouku a j. v. Současně pak vydáno nové nařízení o výrobě chleba a pečiva z 11. srpna, č. 231 ř. z. Dle toho nesmí se k výrobě chleba používat pšeničné mouky k pečení a vaření, zásadně obmezena výroba drobného pečiva, zems. politickým úřadům uloženo vydati v té příčině, jakož i o výrobě, jakosti, váze i prodejní ceně chleba podrobnější předpisy. Výroba

cukrářského zboží a sušenek obmezena tak, že ve zboží tom mouka pšeničná a žitná nesmí přesahovati 30% váhy celého těsta, dále že se smí vyráběti jen o dvou dnech v týdnu, a další obmezení vyhrazeno zemským politickým úřadům. Ostatní předpisy tohoto nařízení měly zajistiti skutečné zachovávání vydaných obmezovacích ustanovení.

V tomto rámci provedlo místodržitelství pro král. České podrobnější úpravu spotřeby a výroby dalších produktů z mlýnských výrobků takto:

Především nařízením z 10. srpna 1915, č. 44 z. z., upravena spotřeba: chlebové lístky zavedeny nyní pro všechny obce v král. Českém; protože spotřební dávky ponechány ve výměře dosavadní, zůstalo v podstatě i při stejné úpravě chlebenek. Plný výkaz (1400 g mouky resp. 1960 g chleba týdně) obdrželi všichni, kdož neměli větších zásob; zmenšený (1050 g mouky, resp. 1470 g chleba týdně) ti, v jejichž domácnosti je více než 2 kg a nejvýše 7 kg mouky neb obilí na hlavu, žádné výkazní lístky konečně ti, kdož měli zásoby přes 7 kg na hlavu. Pro zemědělské samozásobitele upraveny lístky výkazní dle dávky jim příslušející; ovšem pokud mají zásoby více než 7 kg na hlavu, nedostali vůbec žádných lístků; pokud nemají vůbec žádných zásob resp. méně než 2 kg na hlavu, měli dostati kromě plného lístku ještě zmenšený lístek chlebový, od něhož bylo odděleno 8 ústřížků. Úprava přídavek lístků pro osoby těžce pracující (350 g mouky, resp. 490 g chleba) zůstala rovněž táž, jako dle míst. nař. ze 27. května 1915, č. 35. z. z., t. j. přídavky měly býti skýtány jen dle míry ústřížků chlebových lístků, které ostatními konsumenty v obci resp. polit. okresu nebyly spotřebovány.

Místodrž. nař. ze 17. srpna 1915, č. 45. z. z., kterým stanoveny nové prodejní ceny pro mouku při prodeji v drobném, bylo co nejpřísněji zakázáno jakékoli mísení mouky nebo jiná změna jakosti její, pokud je v zásobě na prodej.

Nařiz. z 25. srpna, č. 51. z. z., upravena pak výroba a prodej chleba a pečiva. Chléb směl býti vyráběn jenom ze směsi chlebové mouky pšeničné a žitné, a sice »dle možnosti« v poměru $\frac{1}{3}$ pšeničné a $\frac{2}{3}$ žitné mouky. Směly býti vyráběny jen okrouhlé bochníky (ne tedy jiný tvar, na př. šišky) a sice v jednotné váze 1 kg 40 dkg, předepsány jednotné ceny prodejní jak pro přímé konsumenty (62 hal.), tak překupníky (58 hal.), zavedeno značkování, aby se zjistila provenience každého bochníka chleba. K vý-

robě drobného pečiva smělo se používati jenom mouky pšeničné a sice buď chlebové nebo jednomleté nebo libovolné směsi těchto dvou druhů, směly býti vyráběny jenom dvojdílné žemle ve váze aspoň 35 g o prodejní ceně 4 hal. za kus, jakékoli jiné drobné pečivo zakázáno a rovněž zakázána výroba žemlí v době od 10. hod. več. do 5. hod. ranní.

O výrobě cukrářského zboží nevydalo místodržitelství české podrobnějších předpisů; platila tu jen ministerstvem předepsaná hranice 30% mouky pšeničné neb žitné, pouze výslovně mezi takové zboží počítány vánočky, bochánky, koláče a bábovky.

Nové tyto předpisy znamenaly značné zlepšení kvality pekařských výrobků proti ustanovením ke konci první kampaně válečné platným, a byly ovšem obecně živě uvítány. Vůbec zavládl v otázce chlebové na počátku nových žní značný optimismus, zejména když z Uher ohlašována neobyčejně příznivá úroda pšenice. Obce, které nyní byly včleněny rovněž v řetězec státní regulace, zhostily se rychle svých starých zásob moučných, objevily se opět sněhobílé housky, v některých městech, na př. i v Praze, začínalo se zahostovati mínění, že chlebenky budou vůbec odstraněny, takže úřední orgány opětně musily hroziti tresty na nezachovávání předpisů o chlebových lístcích atd. Současně pak stále intenzivněji ozývalo se volání po zvýšení spotřební dávky, zejména z kruhů dělnických. Ovšem toto optimistické nazírání nepotrvalo dlouho. Úroda v Předlitavsku, zejména v zemích českých, následkem naprosto nepříznivého počasí sklizňového dopadla neobyčejně slabě, nejen u chlebovin, nýbrž zvláště i u ovsa a ječmene. (Úřední data po té stránce dodnes nebyla uveřejněna.)* V Uhrách pak původní skvělý odhad sklizňový byl stále redukován. Ještě v červenci odhadován uherským ministerstvem orby výnos pšenice na více než 47 mil. q, definitivní odhad zářijový klesl již na 41.62 mil. q (bez Chorvatsko-Slavonska). Vždy však sklizeň uherská pohybovala se v rámci 10letého průměru, takže

*) Censurou propuštěn byl svého času v »Moravském Venkově« odhad sklizně provedený zemědělskou radou pro Moravu. Dle toho páčila se sklizeň moravská r. 1915 asi jen na 60% sklizně z předcházejícího roku. Činitel dle toho výnos

	1915	proti 1914
	metr. centů	
pšenice	1,298.873	— 519.221
žita	2,235.483	— 1,184.357
ječmene	2,190.543	— 1,513.171
ovsa	1,604.038	— 1,593.939

Podobně nepříznivě odhadován stav úrody v Čechách.

bylo možno počítati na normální dovoz z Uher k nám. Význačné mlynářské korporace z Čech a Moravy již koncem září v obšírném pamětním spise, doloženém zajímavými ciframi, jež dnes ještě nemožno uveřejniti, dokazovaly vládě, že je naprosto nutno, aby i na země české bylo pamatováno přívozy z Uher, ač má-li být uhrazena vysoká potřeba armády, na tyto země rozpočtená. Po dlouhém jednání podařilo se konečně rakouské vládě vymoci na Uhrách přiděl 10 mil. q, jenž později snížen na 9 mil. q, a sice jak chlebového obilí, tak hotových mlýnských výrobků (a sice v poměru 3:7, což značilo nebývalou a dosavadními poměry neodůvodněnou výhodu pro uherský průmysl mlynářský). Kolik z tohoto kontingentu bylo pak skutečně do Předlitavska dovezeno, je dosud neznámo. Fakt je, že mlýny české uherským obilím dotovány byly praminimálně. Prozíraví, se skutečnými poměry střízlivě počítající činitelé viděli již v té době, že úlevy zavedené srpnovými předpisy nepotrvají dlouho, zejména když setrvají ve své sobecké taktice Uhry, kde ostatně i regulace obchodu obilního a moučného byla daleko volnější. Nad to soukromé dovozy z celní ciziny znemožněny, min. nařízením ze 16. září 1915, č. 270. ř. z., zmonopolisován také import obilí a mlýnských výrobků z celní ciziny ve výhradný prospěch Válečného obilního ústavu, vyjednávání vládní o větší dovoz z Rumunska protáhlo se pak neobyčejně značně. První smlouva o známých 50.000 vagonech skončována teprve k závěru r. 1915, druhá teprve v nejnovější době a pravidelný dovoz uveden ve stálejší koleje teprve v únoru 1916. Za těchto poměrů nebylo ovšem možno pomýšleti ani zdaleka na zvýšení dosavadních spotřebních dávek, naopak krok za krokem docházelo k zavádění dalších úspor.

Tak místodržitelským nařízením z 8. října 1915, č. 57. z. z., dovoleno fakultativně zatím přimíchávati do chleba 10% bramborové mouky válcové nebo bramborové kaše. Nař. ze 14. října 1915, č. 63. z. z., zostřeny předpisy pro vydávání chleba, resp. pečiva v hostincích a výčepech jen na chlebové lístky. Nařízením z 20. října 1915, č. 64. z. z., zakázána výroba žemlí a cukrářského zboží z máslového a kvasnicového těsta pro policejní obvod pražský (incl. Vysočany a Radlice), nařízením ze 24. listopadu 1915, č. 67. z. z., pak pro celé království České bezvýjimečně. Tímto nařízením vzhledem k četným novelám upraveny také předpisy o výrobě chleba a cukrářského zboží znovu souborně, přičemž zavedena i ta důležitější novota, že pro jednotný bochník

chleba předepsána nyní menší váha než dosud, totiž 1 kg 26 dk (při ceně 56, resp. 52 hal.) hlavně za tím účelem, aby na plný týdenní výkaz bylo možno si koupiti celý bochník a rovného $\frac{1}{2}$ kg mouky.

Pronikavější obmezení zavedena pak pro celou říši jednak min. nařízením z 20. prosince 1915, č. 379. ř. z., pro výrobu cukrářského zboží a drobného pečiva, jednak nařízením ostřejšího vymílání pšenice a konečně obmezením dosavadní spotřební dávky dle nař. min. z 15. ledna 1916, č. 15. ř. z.

Nařízením na prvním místě uvedeným zakázána pro celou říši bez výjimky výroba drobného pečiva, jakož i cukrářského zboží z máslového a kvasnicového těsta, zakázáno používati k výrobě cukrářského (i perníkářského) zboží jakékoli mouky pšeničné neb žitné, při čemž ovšem zůstalo i při dosavadním obmezení této výroby jen na dva dny v týdnu, pouze k výrobě sušenek (kakes) dovoleno používati nejvýše 30 % obilní mouky, konečně bylo pekařům i cukrářům zakázáno přijímati k upečení těsto osobami třetími připravené (nař. ze 7. ledna 1916, č. 11. ř. z., byly však zemské polit. úřady zmocněny povolití z tohoto zákazu — aspoň pokud jde o pečení chleba — vzhledem k dosavadním zvyklostem místním výjimky).

Na nový rok 1916 bylo pak veškero obyvatelstvo vzrušeno vyhláškou v úřední »Wiener Zeitung«, ve které oznámeno nejen ostřejší vymílání pšenice až na 82%, ale současně velmi citelně zvýšeny i prodejní ceny mouky ve velkém, takže i chléb v drobném bylo nutno zdražiti. Zvýšení cen odůvodňováno neobyčejně vysokými cenami rumunského obilí resp. mouky, jichž dovoz měl nyní nastati ve značnější míře. Z pšenice mělo býti od nového roku vyráběno 3% krupice, 15% nové typy mouky k vaření čís. 2 (jež však měla odpovídati starému číslu 4 z dob mírových), 64% chlebové mouky a 15% otrub. Promelek již koncem září na 3% zvýšený měl zůstati na dosavadní výši. Proti tomuto opatření zdvihla se značná bouře odporu, zejména ve Vídni — je zajímavé, že to byla vlastně dosud jediná okázalejší demonstrace proti aprovisačnímu opatření vládnímu za celou dosavadní dobu války — a — což rovněž je neméně zajímavé — vláda ku podivu rychle submittovala: Již 8. ledna 1916 přinesla »Wiener Zeitung« úřední komuniké, dle něhož ceny podstatně sníženy, tak zejména chlebová mouka ponechána na dosavadní výši, mouka k vaření čís. 2 a krupice podstatně zlevněna, což odůvodněno hlavně »pře-

vážnými sociálně-politickými ohledy« a eventuální schodek z dražého nákupu rumunského obilí měl být hrazen pokladnou státní. Vymílání pšenice pak ponecháno sice na zvýšených 82 procentech, ale poměr jednotlivých druhů změněn takto: 3% krupice, 22% mouky k vaření čís. 2 (zvýšeno o 7%) a 57% mouky chlebové (sníženo o 7%), otruby zůstaly při 15% a rovněž promelek na 3% (teprve v březnovém zasedání poradního sboru Vál. obilního ústavu prohlásila správa ústavu, že chystá snížení promelky na $2\frac{1}{2}\%$).

Tímto ostřejším vymíláním pšenice (žito, jak výše na str. 117 uvedeno, se v celé kampani vymílá na 82%) mělo být dosavadních zásob intenzivnější měrou — ovšem na úkor jakosti — použito k výživě lidské (za normálních dob vymílává se pšenice pro potravu lidskou průměrem jen na 72%). Vedle toho však měla také výroba chleba být stále více «nastavována» náhražkovými moukami, bramborovou, po případě ječnou a kukuřičnou. Nejprve nařiz. místodrž. z 31. prosince 1915, čís. 84 z. z., dovoleno fakultativně vedle 10% mouky bramborové (válcové, bubnové neb škrobové) přidávati do chleba až 20% bramborové kaše, přičemž okresní politické úřady současně zmocněny naříditi podle místních poměrů zásobních také i obligátně k moukám z chlebového obilí přiměšování 20% bramborové kaše. Místodrž. nařiz. z 10. ledna 1916, č. 13. z. z., dovolen 20%ní fakultativní příměšek vedle bramborové kaše i ječné a kukuřičné mouky. (Ostatní body těchto nařízení týkaly se prodejní ceny chleba, což však spadá mimo vlastní rámec této stati.) Místodrž. nařiz. ze 4. února 1916 čís. 17. z. z. nařízeno obligátně používati k výrobě chleba 20% náhražek, t. j. bramborové mouky neb kaše, dále mouky ječné neb kukuřičné. Konečně místodrž. nařiz. ze 17. března 1916, č. 27. z. z., zvýšeno toto obligátní procento náhradních přísad **až na 30%**. Že v tomto směru lze čekati opatření ještě další, je při dosavadním průběhu rumunských dovozů víc než pravděpodobno. Aspoň bylo již uvažováno v poradním sboru V. O. Ú. o silnějším nastavování kukuřičnou moukou zejména v oněch zemích, kde konsum kukuřičné mouky je i za míru obvyklým.

Další úsporné zařízení (min. nař. z 15. ledna 1916, č. 15. ř. z.) zavedeno konečně zkrácením denní spotřební dávky pro zemědělské samozásobitele na původní výměru 300 g obilí, jaká byla před minist. nař. z 28. června 1915, č. 182. ř. z., přesným vytčením poměru chleba a mouky, jež na chle-

bový lístek lze dostati ($\frac{2}{3}$ chleba a $\frac{1}{3}$ mouky, kdežto až dosud mohl každý na chlebový lístek odebírat chleb neb mouku až do vůbec přípustného maxima chlebového lístku), a konečně obmezením těch, kdož se pravidelně stravují v hostincích a pod., pouze na odběr chleba (a nikoli též mouky — t. zv. lístek mládenecký). Všecka tato opatření ovšem mají prakticky dosah jen minimální, zejména když na př. co do dávky zemědělských samozásobitelů nezavedena přísnější kontrola, vždyť zde vlastně byla dosud jen jediná možnost obcházení vydaných předpisů, jsou však charakteristickým dokladem vážnosti situace.

Pro království České cit. minist. nařízení provedeno podrobněji nařiz. místodržitelským ze dne 14. února 1916, čís. 19. z. z., Chlebové lístky vydávají se nyní hned na dva týdny, ale ovšem jsou upraveny tak, že polovice jich smí se upotřebiti jen v určitém týdnu, takže je nemožným vypotřebení celé chlebenky v jediném týdnu. Zvláštní ústřižky platí jen pro mouku, ostatní pro chleba, ovšem možno i moučných ústřižků použití k nákupu chleba. Intencí celého tohoto opatření právě je zabrániti soukromému hromadění mouky. Jednotlivé druhy výkazných lístků rozeznávají se tyto: Plný týdenní výkaz zní na 1960 g chleba nebo na 1260 g chleba a 500 g mouky; zmenšený týdenní výkaz (pro osoby se zásobami od 2 do 7 kg) zní na 1470 g chleba nebo 1260 g chleba a 150 g mouky; týdenní výkaz pro osoby stravující se v hostincích a p. (t. zv. týdenní výkaz pro mládeence) zní výlučně na 1960 g chleba; konečně týdenní přídávkový výkaz pro osoby těžce pracující zní na 980 g chleba nebo 630 g chleba a 250 g mouky. Vedle toho ovšem zůstaly denní výkazy pro cestující a pod. na 210 g chleba. Další obmezení zavedeno v tom směru, že týdenní výkazy platí jen pro onu obec, kde dotyčný spotřebitel má své bydliště. Až dosud v tom směru byla úplná volnost, na chlebenku z Král. Vinohradů bylo možno odebrati mouku neb chleb na př. v Praze a pod. Konečně byl nyní pojem »tělesně těžce pracující« rozšířen i na určité kategorie osob v zemědělských podnicích zaměstnaných a jejich spotřební dávka 300 g mlýnských výrobků postavena vzhledem k nynějšímu stupni vymílání obilí na roveň 366 g obilí.

Takovým způsobem upravena tedy — arci v nejhrubších rysech — do konce března 1916 spotřeba základní potravin lidské: obilí, resp. mlýnských a pekařských výrobků. Ale i v jiných nezbytných potravinách docházelo postupně k veřejnoprávní regulaci

a různým obmezením. Nedostatek místa a pokročilá doba, kdy takorčka nemine týden, aby nějaký nový předmět spotřební nebyl pojat do péče aprovisační, nedovolují v tom směru podrobnější líčení.*)

*) Obmezujeme se tudíž zde jen na nejsumárnější přehled:

Maso. V oboru dobytka a masa stala se některá opatření hned v prvním roce válečném. Aby čeleno bylo ukvapenému porážení dobytka mladého a březího následkem potíží s opatřením krmiva, vydáno již 14. října 1914 pod č. 285. ř. z. min. nařízení, jímž obmezeno resp. vázáno na zvláštní úřední povolení porážení telat ve stáří do 6 měsíců nebo prodej jich za účelem porážky, a dále min. nař. z 23. prosince 1914, č. 353. ř. z., dle něhož nesměly býti poráženy, resp. na porážku prodávány vysokobřeží krávy, jalovice a svině. Nehledíme-li k opatřením jen nepřímým sem spadajícím, na př. o zajištění krmiv a pastvin (min. nař. z 6. května 1915, č. 111. ř. z., obdobně pro r. 1916 min. nař. z 23. února 1916 č. 53. ř. z.), provedena hlavní úprava otázky masné třemi nařízeními z 8. května 1915, č. 113—115. ř. z. Prvním zavedeny dva t. zv. bezmasé dny v týdnu (bližší jich určení ponecháno zemským polit. úřadům), při čemž však masem rozumí se jen hovězí, telecí, vepřové maso a kuřata; dovoleno tedy i v tyto dny požívat, resp. prodávati sekané zboží uzenářské, vnitřnosti, maso skopové, ostatní drůbež a zvěřinu. (V tom směru daleko přísnější předpisy vydány v Německu, kde se nyní vážně jedná i o zavedení listků na maso.) Druhým nařízením zstřeny předpisy o zákazu porážení mladého dobytka hovězího, při čemž věková hranice zvýšena až na 2, resp. 2½ roku, třetím nařízením konečně postaven obchod s dobytkem pod přísnější úřední dohled. Další obmezení v tom směru zatím nenastalo, naopak min. nař. z 21. prosince 1915, č. 383. ř. z., dovoleno opět bez zvláštního úředního povolení porážeti telata ve věku do 6 měsíců, protože — jak oficiálně odůvodněno — dosavadními opatřeními byl zajištěn již dostatečný dorost hovězího dobytka. Ovšem, že netřeba v oboru masném zatím u nás dalších obmezení, vysvětluje se úžasné pokleslým konsumem jeho následkem vysokých cen masa, širším vrstvám obyvatelstva již nedostupných. Hlavním konsumentem dnes je armáda, jejíž potřeba ovšem je obrovská, takže neustávají starosti o doplnění pokleslého již stavu našeho domácího zvířectva. I v oboru masném činí se v nejnovější době různé návrhy, na př. na zavedení 3 bezmasých dnů, na úplný zákaz masa (i skopového) atd., hlavním jich cílem je však přispěti k regulaci nynějších převysokých cen. Min. nař. z 29. listopadu 1915 č. 348 ř. z. byly sice zemské polit. úřady zmocněny zavést pro prodej vepřového masa jak ve velkém, tak v detailu maximální ceny, zmocnění toho však, pokud nám známo, dosud nikde nebylo použito.

Sádlo. Nehledíme-li ke stanovení maximálních cen (nař. z 29. listopadu 1915, č. 348. ř. z.), byl upraven odběr vepřového sádla a slaniny (spolu s vepřovým masem, také již zpracovaným v masné zboží) z Uher minist. nař. z 13. pros. 1915, č. 366. ř. z., a 15. pros. 1915, č. 370 ř. z. K odběru takovému je potřebí zvláštních dopravních listů, jež vydává ministerstvo obchodu za tím účelem, aby kontrolováno bylo dodržení kontingentu uherskou vládou povoleného. Dovoz tento byl fakticky centralisován u Nákupny, ministerstvem vnitřní legimitované (Miles), příslušné předpisy byly modifikovány minist. nařízením z 22. března 1916 č. 78 ř. z., jímž upraven zejména i odběr po vodě a vozech (automobilech).

Mléko. Minist. nařízením ze 26. listopadu 1915, č. 345. ř. z., zakázána výroba smetany, křemu a šlehané smetany, zkrmování mléka mladým dobytkem, obmezeno zpracování mléka na sýr jen na míru odpovídající produkci r. 1914, zakázáno používání mléka k výrobě mrazliny, čokolády a cukroví, jakož i k různým technickým účelům průmyslovým (na př. k přípravě barev), dále zmocněny zemské polit. úřady, že mohou obmeziti podávání mléčných nápojů v živnostech hostinských a výčepních, zejména v hodinách odpoledních, a naříditi vhodná opatření k zajištění mléka potřebného pro děti, kojící matky a ne-

Válečnými poměry dotčeny byly velmi intensivně všechny naše průmysly hospodářské, což zvláště pro země koruny České, kde tato odvětví průmyslová jsou nejvíce vyvinuta, padlo na váhu.*)

mocné. Místodržitelství v král. Českém provádějíc toto nařízení cirkulářem všem okres. polit. úřadům ze dne 12. prosince 1915, čís. 328.605, nezakázalo zatím podávání mléka nebo nápojů s mlékem připravovaných v podnicích hostinských atd. v určitých hodinách, »poněvadž dosažená tím úspora mléka nebyla by v žádném poměru k poškození četných živnostenských podniků, tím způsobenému«. Zajištění potřeby dítek, matek a nemocných svěřilo volné úvaze okres. polit. úřadů, dávši pouze tu direktivu, že denní potřeba pro kojící matky smí činiti nejvýše 1 litr, pro dítky do 2 let nejvýše $\frac{3}{4}$ l a pro dítky nad 2 let nejvýše $\frac{1}{2}$ litru.

Vejce. Obchod s vejci upraven min. nař. z 20. února 1916, č. 48. ř. z., tak, že všechny dovozy z celní ciziny a přebytky domácí produkce jednotlivých zemí mají býti soustředěny u společnosti »Miles«, která je rozvrhne na země pasivní. Za tím účelem třeba k vývozu ze země korunní zvláštního dopravního osvědčení, jež vydá zemský polit. úřad. Skupování vajec místo od místa, resp. dům od domu na účet firem, jež mají sídlo mimo dotyčnou korunní zemi, dovoleno jen osobám, majícím zvláštní povolení od ministerstva vnitra. Novým nařízením z 23. března 1916, č. 75. ř. z., vyhrazen společnosti »Miles« vůbec všechen dovoz do Rakouska, tedy i z Uher, a stanoveny přejímací ceny.

Brambory. Úprava distribuce této, po chlebu dnes pro široké vrstvy lidové nejdůležitější potraviny neprovedena speciálním nařízením, nýbrž použito tu všeobecných zmocnění, daných cis. nař. ze 7. srpna 1915, č. 228. ř. z. Učiněna opatření, aby co možná bylo obmezeno zpracování bramborů pro účely průmyslové, na př. minist. nařízením z 26. února 1915, čís. 46. ř. z., zmocněny zemské politické úřady, že mohou obmeziti nebo zakázati zpracování bramborů na lih v hospodářských lihovarech dle místních poměrů, dále min. nař. z 29. září, č. 293 ř. z., zakázáno zpracovati brambory v průmyslových lihovarech vůbec a j. Pro král. České pověřena vyrovnáváním přebytků a nedostatku v jednotlivých okresích společnost pro nákup a prodej bramborů s r. o. v Praze (t. zv. bramborová ústředna), v jejíž prospěch prováděny rekvisice a u níž soustředěn i nákup bramborů z neutrální ciziny, zejména Holandska.

*) Nejprve dotčen byl — právě následkem stále většího odnímání surovin k přímé výživě lidské —

Lih. Ministerstvem financí regulována výroba, konsum pitný ztěžován opětovným zvýšením daňovým, konečně postaven veškeren obchod s lihem pod kontrolu zvláštní ústředny lihové, zřízené nařízením minist. z 8. listopadu 1915, č. 331. ř. z. Současně nařízením z téhož data, č. 332. ř. z., upraveny ceny denaturovaného lihu.

Cukr patří k nejvýznačnějším našim artiklům vývozním. Kdo by se byl nadál po vypuknutí války, že i pro tento obor bude kdy nutným obmezovací zakročení státních činitelů! Vždyť první starost všech interestů byla, co si počneme s obrovskými svými přebytky (normálně jsme exportovali na 60% své produkce do ciziny), když válečnými událostmi byl hlavní náš export podvázán. Vláda také pro první kampaň válečnou vydala heslo, že výrobu cukru, resp. pěstování řepy nutno co možná obmeziti. Nařiz. minist. orby z 20. února 1915, č. 40. ř. z., byli pěstitelé řepy až do 30% sprostěni svých dodávkových závazků. Že i v tomto oboru došlo později k opačným opatřením vládním, vysvětluje se jednak přehnanými obavami obecnstva před možným přílišným zdražením cukru a následkem toho stupňovaným hromaděním zásob v soukromých domácnostech, jednak i tím, že přes poměry válečné vývoz do ciziny nabyl značných rozměrů. A tak na sklonku první kampaně válečné dochází ke zřízení cukerní ústředny (min. nař. ze 7. července 1915, č. 195. ř. z.) za účelem lepší distribuce cukru ve velkoobchodě, současně pak učiněna opatření, aby pro novou kampaň zvýšených cen nemohlo býti zneužíváno při zboží z kampaně staré. Již nař. min. z 13. října 1915, č. 310. ř. z., postaveno však dodržení smluv

V poslední době došlo konečně i na kávu. Původně se zde akce veřejných orgánů obmezovala jen na opatření nějakých zásob.*) Od počátku t. r. však jednak vlivem množících se zákazů vývozu z neutrálních států, jednak i neblahým působením různých spekulantů (dokonce i pražská plodinová bursa musila zakročiti!) vyhnány byly ceny kávy do nebývalé výše, obecnstva se zmocnila panika, obchodníci byli nuceni zrestringovati prodej — a tak i zde dochází k opatřením vládním.**)

řepných pod sankci trestní. Pro kampaň 1916/7 jeví již i správa státní největší úsilí, jak zajistiti co možná rozšířený osev řepný. Min. nař. z 18. února 1916, č. 45 ř. z., zajišťují se řepářům neobyčejně vysoké minimální ceny řepní. Aby pak přechod do nové kampaně, která přinese opět podstatně vyšší ceny cukerní, dál se co možná hladce a učiněna byla přítrž neutuchajícímu hromadění zásob v soukromých domácnostech, zavedena min. nařízením ze 4. března 1916, č. 61. ř. z., i regulace detailního obchodu a konsumu cukru, a zavedením lístků cukerních konsum cukru obmezen nanejvýše 1¼ kg za 4 týdny, tedy 16¼ kg ročně. V rámci tohoto maxima měly pak zemské polit. úřady upravit spotřebu detailní. Pro král. České nař. místodrž. ze dne 16. března 1916, č. 26. z. z., snížena tato dávka na pouhý 1 kg na 4 týdny, tedy 13 kg ročně, pouze výjimečně pro některá města neb okresy může býti zvýšena na 1¼ kg. (Průměrný konsum roční je v Čechách ovšem daleko vyšší, tak na př. dle dat za r. 1910/1 činil 21 kg.) Min. nař. z 9. prosince 1915, č. 360. ř. z., a z 29. února 1916, č. 57. ř. z., upraveno pak zasílání cukru do Uher a Bosny a Hercegoviny. Konečně nařiz. z 31. března 1916, č. 89. ř. z., zajištěno zpracování kupní řepy výhradně na cukr.

Výroba piva, které zejména v zemích českých je důležitou a přes namnoze opačné názory nepodceňovatelnou složkou výživy širších vrstev obyvatelstva (známé rčení »tekutý chleb«), byla citelně dotčena jednak rekvisicemi sladu pro účely vojenské, jednak neúrodou ječmene v druhé kampani a nutností nastavovati jim nedostatečné zásoby normálních chlebovin. Tento nedostatek surovin, který ani zdaleka nenahradilo nastavování různými surogáty (na př. kukuřicí, bramborovou moukou), byl by sám o sobě stačil k obmezené výrobě. Přes to i zde zasáhla legislativa a několika nařízeními zákonně obmezena výroba piva (min. nař. z 6. června 1915, č. 153. ř. z., obmezilo výrobu pro měsíce červen, červenec a srpen na 75%, pro srpen zvýšena později min. nař. ze 27. července 1915, č. 214 ř. z., výroba na 90%, kterážto hranice ponechána min. nař. ze 27. srpna 1915, č. 250. ř. z., i pro období od září do prosince, až konečně nař. z 25. listopadu 1915, č. 346. ř. z., nařízena pro období od prosince 1915 až březen 1916 redukce na 55% průměrné výroby v kampaních 1911/12 a 1912/3), což nař. z 28. března 1916, č. 85. ř. z., prodlouženo až do konce kampaně 1915/6. Ve skutečnosti je ovšem redukce výroby pivní daleko citelnější právě pro stále větší nedostatek surovin. K nějaké zákonné regulaci konsumu však zde dosud nedošlo — poměry jsou tu příliš nestejnomyšlné jak co do teritoria, tak co do sociálních vrstev konsumentů — a odbyt piva v drobném regulují si podle dočasného množství pivovary dodávaného hostinští a výčepníci sami, začasť k nevalné spokojenosti konsumentů.

*) Rakouská vláda se značným úspěchem ke konci r. 1914 provedla distribuci většího množství valorisační kávy v Terstu uložené, což po cenové stránce vykonalo blahodárný vliv. Nyní se chystá obdobná transakce se 130.000 žoky valorisační kávy z Antverp získané, jež ohlášena již koncem r. 1915.

**) Zatím nařiz. min. z 8. března 1916 č. 62. ř. z. znemožněn, resp. pod kontrolu zemských politických vlád postaven vývoz kávy ze země (je k němu potřebí rovněž dopravního osvědčení). Kromě toho nařízen soupis všech zásob u obchodníků a ve skladištích (s výlukou soukromých domácností) ke dni

A tak s postupem války a se stále dalším obmezováním možnosti dovozu z ciziny — dovoz důležitých potravin z ciziny, dílem i z Uher svěřen vůbec výlučně ad hoc zřízené společnosti, výše již několikrát zmíněné zvláštní nákupně, legitimované c. k. ministerstvem vnitra, spol. s r. o. (zkrácené označení »Miles«) — množí se týden od týdne a měsíc od měsíce řada nezbytných potravin, nad nimiž kontrolu výroby a úpravu distribuce na konsumenty přejímají stále více činitelé veřejní, v první řadě stát sám.

Neméně důležitou je však i druhá stránka zásobovacího problému válečného: cenová politika válečná. Nejde jen o to, zregulovati spotřebu v rámci daných zásob, nýbrž postarati se i o to, aby se tak stalo za cen i širším kruhům konsumentským dostupných. I po té stránce přinesla válka činitelům veřejným úkoly dalekosáhlé a velmi nesnadné. Hlavní opatření, jež se u nás v tom směru stala, dají se shrnouti v toto: praktikování § 51. živn. ř. o stanovení maximálních cen pro detailní prodej, § 52. živn. ř. o zjevném vyznačování prodejních cen, zvláštní stanovení maximálních cen pro prodej ve velkém i drobném pro velkou řadu předmětů nezbytné potřeby, vydání zvláštních nařízení, jimiž se mělo zabrániti lichvářskému předražování (cís. nařiz. z 1. srpna 1914, č. 194. ř. z., výnos min. vnitra ze 24. července 1915, cís. nař. ze 7. srpna 1915, č. 228. ř. z.), dosazení zvláštních odborných komisí místních, okresních i zemských, jež měly kontrolovati a stanoviti »přiměřené« ceny a j. v. Po té stránce vývoj ještě ani zdaleka není skončen, zakročení veřejnému otvírají se ještě netušené možnosti. Vylíčení všech sem spadajících opatření vyžadovalo by samo dlouhé zvláštní kapitoly, kritika této činnosti veřejnosprávní za dnešních poměrů však ještě možnou není a tak zde nezbyvá, než konstatovati, že v tomto směru vývoj dosavadní byl ještě daleko nepříznivější a všechna dosavadní opatření ukázala se téměř bezúčinnými. Drahota základních předmětů spotřebních dostoupila u nás výše, která za normálních dob byla by pokládána prostě za nemožnou. A přece obyvatelstvo v »zázemí« snáší klidně, v plném vědomí vlastenecké své povinnosti, toto nejtěžší břímě beze slova odmluvy.

Celkem ukázaly dosavadní zkušenosti, že druhý rok válečný znamená pro konsumenty daleko citelnější zatěžkáci zkoušku než

20. března 1916 a další opatření lze čekati. S některých stran navrhuje se centralisace dovozu v rukou zvláštní centrály, úprava distribuce (obmezení koupě na zvláštní poukázky na kávu), zákaz prodeje nepražené kávy v drobném a j. v.

první, kdy jednak státní zasahování nastalo daleko později, jednak i dovoz z ciziny byl ještě ve větších rozměrech možný. To vše dnes přestalo a čím více ubývati bude zásob soukromých z dřívější doby opatřených, tím naléhavější bude další ingerence se strany činitelů veřejných, ať státních, ať komunálních. Velikou a netušenou úlohu vykonaly právě v oboru aprovisačním, zrovna i jako v jiných rozhodujících oborech, náhražky nejrůznějšího druhu, t. zv. »nastavování«, moment to, který zrovna tak přehlédli nebo podcenili různí »černí proroci«, jako zklamal naděje našich nepřátel na úplné vyhladovění. Jedno však je jisto: hrozná válka nynější ukázala, jak úžasnou dovede býti obětavost, trpělivost a snášelivost lidská, vědomí povinnosti ukázněných národů, kteří beze slova reptu snášejí nejtěžší útrapy živobytní — obtíže s krmivem na př. po té stránce měly důsledky daleko pronikavější — jen že ovšem při příliš dlouhém trvání války nutno se obávati všech temných stínů, jaké nezbytně s déle trvajícím podvýživou širokých vrstev lidových jsou spojeny.

Válka a populační problém.

IV.

Válka postavila problém populační na jedno z míst nejpřednějších — jdeť přece při válce především o lidi, potraviny, technické prostředky a finance, a o tyto snad nejméně, a o lidi snad nejvíce. Ve všech státech sáhlo se již k nebývale vysoké číslici let službou válečnou povinných. Kolik lidí padne nebo jako úplných invalidů zraněním či nemocí připadne péči veřejné a charitativní, u kolika částečných invalidů bude hospodářská výkonnost zmenšena, dnes ani zdaleka říci nelze; všechny počáteční odhady dlouhým trváním války byly zvráceny, podobně jako první výpočty nákladů válečných, jež skutečností víc než dvakrát byly předstiženy. Teprv po válce bude lze zjistiti výsledky; již dnes však je jisto, že nynější válka patří k nejkrvavějším dějin světových.

Avšak také na úmrtnost nejbližších let po válečných budou nepříznivě působiti námahy i nemoci válkou způsobené a na tisíce doma zbylých i z vojny se vrátivších také starosti o výživu drahotou potravin a zmenšením možností výdělkových. Snaží-li se věda úspěšně docíliti co největšího procenta zhojení ran v boji utržených a učiniti vyléčení co možná trvalým a úplným, musí býti i po válce dále pečováno o vybudování a zlepšení všech ústavů potřebných k úplnému zotavení pro chorobné nemocemi srdečními, plicními, rheumatickými, nervovými a pod.